

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, м. Житомир.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Дубасенюк Олександра Антонівна, Житомирський державний університет імені Івана Франка, проректор з наукової роботи, міжнародних та міжрегіональних зв'язків, м. Житомир.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Дем'янчук Олександр Никанорович, Луцький інститут розвитку людини Відкритого міжнародного університету "Україна", проректор з науково-методичної роботи, м. Луцьк;

доктор педагогічних наук, професор
Кічук Надія Василівна, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, завідувач кафедри педагогіки, м. Ізмаїл;

доктор психологічних наук, професор
Рибалка Валентин Васильович, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, провідний науковий співробітник відділу педагогічної психології та психології праці, м. Київ.

Захист відбудеться 27 травня 2008 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Автореферат розісланий 26 квітня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.В. Лапасько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Одним з найважливіших ресурсів суспільства є його інтелектуальний потенціал, представлений спільнотою людей, які знайшли своє місце у житті, сповна реалізували власні творчі й професійні можливості, інтелектуальні та організаторські здібності. Саме вони є головним рушієм прогресу у всіх сферах діяльності суспільства і держави.

Здатність до збереження і примноження інтелектуального потенціалу є життєво необхідною для суспільства, яке існує в умовах глобалізації та інформатизації ХХІ століття. Тому одним із пріоритетних напрямів державної політики в Україні має бути постійна підтримка обдарованих молодих учених, митців та спортсменів – потужного потенціалу творення майбутнього України.

Досвід та успіхи найбільш розвинених країн світу у галузі науки, виробництва, розвитку нових технологій, культури та освіти свідчать про необхідність радикальної перебудови системи навчання в напрямі створення умов для обдарованої молоді вільно проявляти свої особливості, розвиватися відповідно своїм нахилам. Проте у нашій країні до останніх років цей процес відбувався стихійно, спираючись лише на регіональні можливості та на власну ініціативу окремих учителів, учених, митців.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виявлено, що дослідженню проблеми обдарованості приділяється належна увага, зокрема таким її аспектам, як проблема індивідуальних відмінностей (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов та ін.); визначення підходів до розуміння психологічних основ та структури обдарованості (у західній науці – Дж. Гілфорд, В. Сієрвальд, К. Перлет, Б.Ф. Скіннер, К. Тейлор, П. Торранс, К.А. Хеллер; у вітчизняній – Н.С. Лейтес, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, Б.Д. Шадріков та інші); психологічні концепції інтелекту і творчості (Г.Ю. Айзенк, Дж. Гілфорд, Р. Стернберг, К. Хеллер, М.Л. Смульсон, Д.В. Ушаков та інші); розвиток інтелектуального і творчого потенціалу особистості (Д.Б. Богоявленська, В.Н. Дружинін, Н.В. Кічук, О.І. Кульчицька, С.Д. Максименко, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, М.М. Поташник, С.О. Сисоєва та інші); виділення сфер та видів обдарованості (С.У. Гончаренко, Г.В. Бурменська, Ю.З. Гільбух, М.М. Гнатко, В.М. Слуцький та інші); розвиток обдарованості на різних вікових етапах (А.В. Брушлінський, В.В. Давидов, Б.Д. Ельконін, О.І. Кульчицька, Н.С. Лейтес, В.Ф. Паламарчук та ін.); виявлення і розвиток обдарованості учнів (Ю.З. Гільбух, В.А. Крутецький, О.І. Кульчицька, Б.М. Теплов та інші).

Економічні та соціальні перетворення в Українській державі зумовили необхідність реформування всіх ланок системи освіти. Перед сучасною школою постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особистості, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації. Нова українська школа має забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її

здатків, здібностей, обдарованості і талантів. В Україні прийнято низку законів і програм (зокрема Закон України “Про освіту” (1996 р.), Цільова комплексна програма „Вчитель” (1996 р.), Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті (2002 р.), Національна програма “Діти України” (2001 р.), Указ Президента України “Про програму роботи з обдарованою молоддю на 2001-2005 роки (2001 р.), Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки (2007 р.) та інші), спрямованих на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді. Цими документами визначено такі стратегічні завдання: формування цілісної загальнодержавної системи виявлення і підтримки обдарованої молоді; розвиток та реалізація її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, учителів та викладачів вищих навчальних закладів; активізація навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у вищі заклади освіти, магістратуру та аспірантуру; підготовка наукових, педагогічних та науково-технічних кадрів.

У зв’язку з цим актуалізуються проблеми, пов’язані з підготовкою вчителя, оскільки саме йому відводиться провідна роль у реалізації окреслених перетворень. Провідним напрямом державної освітньої політики визнається підготовка педагогічних працівників, створення умов для формування освіченої, творчої особистості вчителя, реалізації та самореалізації його природних задатків і можливостей в освітньому процесі.

Однак у процесі підготовки майбутнього вчителя виникає ряд суперечностей, найбільш суттєвими з яких можна назвати такі:

- невідповідність між соціальною потребою в інтелектуальній еліті та реальним станом професійної підготовки випускників вищих навчальних закладів;
- між потребою школи у педагогічно обдарованих кадрах і недостатньою розробленістю навчально-методичного комплексу їх підготовки;
- між потребами обдарованого учня і недостатньому професійному рівні підготовки вчителя до роботи з талановитими дітьми;
- між необхідністю виховання нової генерації педагогічних працівників, здатних виявляти і розвивати здібності та обдарування дитини і відсутністю концептуальних та методичних засад їх підготовки до роботи із обдарованими учнями.

Враховуючи актуальність визначеної проблеми, об’єктивну потребу в обдарованих, творчо працюючих учителях як основній рушійній силі на шляху реформування суспільства та недостатню розробленість проблеми, темою дисертаційного дослідження обрано: **“Теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах”**.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося у межах теми “Формування професійної майстерності учителів в умовах Європейської інтеграції”, яка розробляється кафедрою педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (РК № 0106U005409).

Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту педагогіки і

психології професійної освіти АПН України 29 травня 2003 р., протокол № 8 і узгоджена в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні 25 листопада 2003 р., протокол № 9.

Мета дослідження: обґрунтувати теоретико-методологічні засади та визначити тенденції розвитку проблеми навчання обдарованої студентської молоді на основі теоретичного, ретроспективного та порівняльного аналізу сучасних моделей обдарованості; розробити концепцію навчання обдарованих студентів у педагогічному університеті; побудувати модель педагогічної обдарованості та експериментально її перевірити.

Об'єкт дослідження: розвиток особистості майбутнього вчителя у процесі навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Предмет дослідження: теоретико-методологічні та організаційно-методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Концепція дослідження. На основі розуміння особистості як відкритої системи, здатної до саморозвитку і самовдосконалення, людина постає як цілісна єдність природного і суспільного, об'єктивного і суб'єктивного, внутрішнього і духовного начал, в якій усі визначені сторони взаємодії виступають необхідними моментами. Зважаючи на це, і процес формування особистості має відбуватися цілісно.

Системотвірним чинником у дослідженні феномена обдарованості виступає поняття "особистість" як сукупність особистісних якостей, що має ієрархічну побудову. Тому в основу моделі обдарованості покладено концепцію тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості (В.В. Рибалка), кожний елемент якої зазнає системного впливу та системно сполучає в собі функції трьох головних типів – соціально-психолого-індивідуального, діяльнісного та вікового (генетичного), які відповідають трьом базовим вимірам особистості.

Природні задатки особистості до виконання певного виду діяльності постають як потенційні можливості особистості, що набувають свого розвитку і реалізуються у дійсність за певних умов. Обдарованість розглядається як вищий рівень розвитку здібностей, який супроводжується високими досягненнями у певній галузі діяльності. Таким чином, здібності й обдарованість є феноменами одного порядку в тому розумінні, що вони переходять від нижчого рівня до вищого на основі розвитку здібностей і підпорядковуються законам розвитку здібностей, тобто мають здатність до постійного розвитку і вдосконалення. Розвиток задатків і здібностей викликає до життя, стимулює розвиток здібностей нового рівня, що дозволяє особистості продовжувати свій розвиток до безмежного рівня. Обдарованість розглядається як системна якість психіки особистості, здатна розвиватися впродовж життя, і яка визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів в одному чи кількох видах діяльності порівняно з іншими людьми.

Процес навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах ґрунтується на розумінні обдарованості як індивідуальної потенційної своєрідності *спадкових* (задатки), *соціальних* (сприятливе соціальне

середовище) та *особистісних* (позитивна „Я”- концепція, наявність відповідних вольових якостей, спрямованості, наполегливості тощо) *передумов* для розвитку здібностей особистості до рівня вище за умовно „середній”, завдяки яким вона може досягати значних успіхів у певній галузі діяльності.

Підтримка і розвиток обдарованої особистості є одним із провідних завдань вищого навчального закладу. Розвиток обдарованості майбутнього спеціаліста потребує створення у ВНЗ цілісної, самокерованої системи, яка передбачає виявлення та підтримку обдарованої молоді; розвиток та реалізацію її здібностей; стимулювання творчої роботи студентів та викладачів; активізацію навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у ВНЗ, магістратуру та аспірантуру, підготовку наукових та педагогічних кадрів. Ця система повинна охоплювати заклади освіти різних рівнів акредитації: середня загальноосвітня школа, педагогічний ліцей, педагогічний коледж, вищий педагогічний заклад освіти, заклади післядипломної педагогічної освіти.

Цьому процесу сприяють побудова цілісної багатофакторної моделі обдарованого майбутнього спеціаліста, а також розробка та впровадження педагогічних технологій навчання, заснованих на стратегіях поглиблення, прискорення, збагачення, проблемності змісту освіти, а також активізації, індивідуалізації та диференціації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Теоретичним підґрунтям для організації процесу навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах є модель педагогічної обдарованості майбутнього вчителя, що характеризується якісно своєрідним поєднанням педагогічних здібностей особистості, інтелекту, креативності її мислення й діяльності та свідомої наполегливої спрямованості до здійснення функцій педагогічного працівника, які дозволяють їй досягати значних успіхів у творчій професійній діяльності.

Організація процесу навчання обдарованих майбутніх учителів передбачає перебудову навчально-пізнавального процесу у педагогічних університетах (цілей, завдань, змісту, форм та методів) і спрямування його на самоактуалізацію особистості студента, вмотивоване оволодіння знаннями, вміннями, навичками щодо педагогічної діяльності, розвиток та саморозвиток особистісних та професійно значущих якостей студентів (педагогічних здібностей, креативності, професійної спрямованості, педагогічної майстерності тощо).

Процес навчання майбутніх учителів спрямовується на створення у вищих педагогічних навчальних закладах сприятливих умов для повноцінного прояву і розвитку здібностей та обдарувань студентів відповідно до їх схильностей, мети професійного становлення, визначення власної траєкторії професійного зростання та набуття високого рівня професіоналізму. Це дозволяє забезпечувати ефективність навчально-пізнавальної, наукової і практичної роботи студентів, спрямованої на реалізацію їх здібностей та обдарувань як у навчальній, так і позанавчальній діяльності.

Спеціально організоване навчання на основі розробленої нами моделі обдарованості та концепції діяльності вищого навчального закладу з

обдарованою молоддю сприяють не тільки формуванню знань, умінь і навичок майбутніх учителів, але й розвитку їх педагогічних обдарувань, творчого мислення, інтелектуалізації особистості, спонукає до творчої самостійної пошукової діяльності. Така побудова навчального процесу передбачає досягнення найвищого розвивального ефекту, спрямованого на становлення особистості майбутнього вчителя та реалізацію його творчого потенціалу.

Загальна гіпотеза дослідження передбачає, що процес навчання обдарованих студентів в університетах набуває ефективності за умов побудови змісту, форм та методів їх підготовки до майбутньої педагогічної діяльності на теоретичних і методичних засадах, які забезпечують створення у вищому педагогічному навчальному закладі сприятливого освітнього простору для виявлення і реалізації відповідних здібностей і обдарувань майбутніх учителів.

Загальну гіпотезу конкретизовано у **часткових гіпотезах**, які передбачають, що ефективність процесу навчання педагогічно обдарованих студентів підвищиться за умов:

- розробки та запровадження у навчально-виховний процес педагогічного університету науково-обґрунтованої концепції навчання обдарованих студентів, що дозволить створити у ВНЗ цілісну саморегульовану систему виявлення і підтримки обдарованої студентської молоді;

- побудови багатфакторної моделі педагогічної обдарованості майбутнього вчителя, що передбачає врахування педагогічних здібностей, інтелекту, креативності та свідомої наполегливої спрямованості до здійснення функцій педагогічного працівника, а також систему впливових чинників, які сприяють розвитку вищеназваних компонентів;

- удосконалення змісту фахової і педагогічної підготовки майбутнього вчителя на основі стратегій поглиблення, прискорення, збагачення, проблемності навчання;

- розробки та впровадження методики навчання педагогічно обдарованих студентів, спрямованої на розвиток та вдосконалення педагогічних здібностей, креативності та педагогічної спрямованості майбутніх учителів, заснованих на принципах активізації, індивідуалізації та диференціації навчально-пізнавальної діяльності студентів, стимулювання їх творчої роботи;

- спеціальної підготовки викладачів педагогічного університету до роботи з обдарованими студентами на основі розробки і впровадження навчально-методичного комплексу, спрямованого на ознайомлення їх з особливостями прояву і розвитку обдарованості у студентському віці.

Відповідно до предмета, мети та гіпотези визначено основні **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади вивчення проблеми обдарованості особистості та уточнити категоріальний апарат дослідження.

2. Проаналізувати історико-педагогічні аспекти досліджуваної проблеми у філософській, соціологічній, психологічній, педагогічній літературі.

3. Здійснити аналіз сучасного стану підготовки обдарованих студентів у педагогічних університетах України.

4. Теоретично обґрунтувати модель педагогічної обдарованості майбутнього вчителя, як основи для його підготовки у вищому закладі освіти.

5. Розробити концепцію навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах.

6. Визначити стратегії удосконалення змісту професійної підготовки педагогічно обдарованого майбутнього вчителя.

7. Створити та експериментально перевірити методику навчання педагогічно обдарованих студентів у педагогічних університетах.

8. Розробити навчально-методичний комплекс навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах.

Методологічну основу дослідження становлять: *філософська методологія*, зокрема основні положення теорії пізнання; *загальнонаукова методологія*, зокрема, основні положення системного підходу як методологічного способу пізнання педагогічних фактів, явищ, процесів; положення синергетики, в контексті яких організацію навчання обдарованих студентів проаналізовано як педагогічну систему з її чинниками і суб'єктами; виявлено тенденції еволюції сутності досліджуваного феномену; *конкретно наукова методологія* – концептуальні ідеї психології й педагогіки про різнобічний розвиток особистості у цілісному навчально-виховному процесі; розвиток інтелектуальних здібностей особистості, суб'єкт-суб'єктну взаємодію в умовах особистісно-орієнтованого та індивідуально-диференційованого навчання, зв'язок теорії з практикою та їх реалізацію в організації освітнього процесу; особистісно-діяльнісний, особистісно-орієнтований та системний підходи до організації навчально-виховного процесу під час підготовки педагогічно обдарованого майбутнього вчителя; принципи історизму, об'єктивності, науковості та порівняльного аналізу подій і явищ освітньої сфери в динаміці.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення і висновки теорій та концепцій із таких проблем: гуманізації педагогічної освіти (А.М. Алексюк, І.А. Зязюн, С.У. Гончаренко, В.В. Краєвський, Ю.І. Мальований, Н.Г. Ничкало, М.Г. Стельмахович та ін.); психологічної теорії творчої особистості та її розвитку (Г.О. Балл, І.Д. Бех, Д.Б. Богоявленська, Т.В. Галкіна, В.О. Моляко, В.В. Рибалка, В.А. Семиченко та ін.); психологічних концепцій здібностей (Б.Г. Ананьєв, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов та ін.); психолого-педагогічній теорії особистості та її розвитку у процесі діяльності (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, Н.Ф. Тализіна, Б.М. Теплов та ін.); розвитку педагогічної творчості вчителя (М.П. Лещенко, Н.В. Кузьміна, Н.В. Кічук, Б.С. Кобзар, М.М. Поташник, С.О. Сисоєва та ін.); особистісного та професійно-педагогічного розвитку майбутніх учителів (Г.О. Балл, В.І. Бондар, О.А. Дубасенюк, В.О. Моляко, О.М. Пехота, І.П. Підласий, В.А. Семиченко, Л.О. Хомич та ін.); психологічних основ та структури обдарованості (Дж. Гилфорд, Ж. Піаже, В. Сієрвальд, К. Перлет, Б.Ф. Скіннер, К. Тейлор,

К.А. Хеллер, Г.С. Холл, Р. Уайт, Л.О. Венгер, Н.С. Лейтес, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, А.В. Петровський, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, Т.І. Сущенко, Г.Д. Чистякова, М.П. Щербо та інші); виділення сфер та видів обдарованості (Г.В. Бурменська, Ю.З. Гільбух, М.М. Гнатко, О.Н. Дем'янчук, В.М. Слуцький, В.І. Степанов та інші); питань виявлення і розвитку обдарованості учнів (І.С. Аверина, Г.Ю. Айзенк, Ю.К. Бабанський, В.Д. Горський, В.А. Крутецький, О.І. Кульчицька, Н.А. Садовська, Б.М. Теплов, Є.І. Щебланова та інші).

На різних етапах дослідної роботи з метою розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези були використані такі **методи дослідження**:

теоретичні – аналіз філософської, психолого-педагогічної та історико-педагогічної літератури, нормативних документів з проблеми дослідження; моделювання та системний аналіз під час розробки моделі педагогічної обдарованості майбутнього вчителя, концепції навчання обдарованих студентів у вищих закладах освіти;

емпіричні – анкетування, спостереження, усне опитування, аналіз результатів діяльності, методи статистичної обробки експериментальних даних з метою визначення розвитку і сформованості особистісних якостей обдарованих студентів;

педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) використовувався з метою перевірки ефективності запропонованої методики навчання педагогічно обдарованих студентів у педагогічному університеті;

прогностичні (моделювання, метод незалежних експертних оцінок) з метою впровадження й апробації розроблених навчально-методичних матеріалів.

Результати дослідження були піддані якісному та кількісному аналізу. Статистична обробка даних забезпечена застосуванням для перевірки достовірності висновків t-критерію Стьюдента, критерію ϕ^* кутового перетворення Фішера, а також використанням факторного і контент-аналізу.

Дисертаційне дослідження здійснювалось упродовж 2000-2006 рр. у **три етапи**.

На першому етапі (2000-2002 рр.) вивчено стан розробленості проблеми в літературі з педагогіки, психології, соціальної педагогіки, філософії освіти, історії педагогіки тощо. Визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, сформульовано робочу гіпотезу, розроблено програму констатувального та формувального етапів експериментів. Розпочато констатувальний експеримент.

На другому етапі (2002-2003 рр.) розроблено теоретико-методологічні засади подальшої експериментальної роботи, обґрунтовано зміст базових понять дослідження "обдарованість" та "педагогічна обдарованість", визначено особливості прояву обдарованості у студентському віці, проаналізовано сучасний стан навчання обдарованих студентів у вищих педагогічних закладах України; узагальнено досвід організації та проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки; обґрунтовано концепцію навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах; розроблено Положення про роботу з обдарованою студентською молоддю у Житомирському державному університеті імені Івана Франка (ЖДУ); удосконалено зміст педагогічної підготовки обдарованого

майбутнього вчителя та розроблено навчально-методичне забезпечення педагогічних дисциплін ("Педагогіка" та "Історія педагогіки") на основі стратегій збагачення, поглиблення, диференціації та індивідуалізації навчання; започатковано діяльність у ЖДУ науково-методичного Центру роботи з обдарованою студентською молоддю (2003 р.).

На третьому етапі (2003-2006 рр.) впроваджено у навчальний процес педагогічного університету розроблений навчально-методичний комплекс, спрямований на розвиток педагогічної обдарованості майбутніх учителів; проведено експериментальну перевірку отриманих даних; здійснено апробацію результатів дослідної роботи.

На четвертому етапі (2006-2007 рр.) проаналізовано та узагальнено результати формульованого етапу експерименту, сформульовано висновки, оформлено дисертаційну роботу.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, Сумського державного педагогічного університету імені А. Макаренка, Рівненського економіко-гуманітарного університету імені С. Дем'янчука (РЕГІ), Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка (з лютого 2003 р. – Житомирського державного університету). До участі в експерименті було залучено 1030 студентів та 132 викладачі, 75 вчителів загальноосвітніх шкіл м. Житомира та Житомирської області.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* узагальнено, систематизовано та розкрито зміст сучасних вітчизняних та зарубіжних моделей обдарованості; розроблено та теоретично обґрунтовано структуру педагогічної обдарованості майбутнього вчителя та її основні компоненти; критерії та показники ефективності навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах; концепцію навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах;

уточнено поняттєво-термінологічний апарат досліджуваної проблеми; теоретично обґрунтовано визначення понять "обдарованість" та "педагогічна обдарованість";

удосконалено положення щодо роботи вищого закладу освіти з обдарованою молоддю; положення щодо відбору змісту педагогічної підготовки майбутніх учителів; форми, методи, методику навчання педагогічно обдарованих студентів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу; технологію організації і проведення студентської олімпіади з педагогіки;

набули подальшого розвитку положення про необхідність цілеспрямованої і систематичної роботи ВНЗ щодо виявлення і підтримки обдарованої студентської молоді на основі організації діяльності загально університетського науково-методичного центру

Теоретичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні етапів та тенденцій розвитку проблеми обдарованості в історії шкільної справи, філософської та педагогічної наукової думки на основі ретроспективного аналізу досліджуваного питання; здійсненні порівняльного аналізу проблеми

навчання обдарованих дітей та молоді у країнах західної Європи, США, Російській Федерації та Україні; виділенні структурних компонентів обдарованості та побудові багатофакторної моделі педагогічної обдарованості; визначенні сутності понять "обдарованість" та "педагогічна обдарованість майбутнього вчителя", які поглиблюють розуміння процесу підготовки майбутнього вчителя як самореалізації творчої особистості і розвитку його педагогічної майстерності; обґрунтуванні взаємозв'язку понять "задатки", "здібності", "обдарованість", "талановитість", "геніальність"; створенні концепції навчання обдарованих студентів у вищих педагогічних закладах освіти; теоретичному обґрунтуванні змісту підготовки педагогічно обдарованої молоді до здійснення професійної діяльності на рівні педагогічної майстерності; визначенні умов розвитку педагогічної обдарованості майбутніх учителів; удосконаленні організаційних форм, методів та засобів навчання педагогічно обдарованої молоді.

Практичне значення дослідження полягає в розробці Положення про роботу з обдарованою студентською молоддю у Житомирському державному університеті імені Івана Франка; організації та узагальненні роботи науково-методичного Центру роботи з обдарованою студентською молоддю у ЖДУ; розробці методики організації і проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки та підготовці відповідних методичних рекомендацій ("Методика організації та проведення Всеукраїнської олімпіади з педагогіки: Вид. 3-є. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 100 с. (у співавторстві)); удосконаленні змісту педагогічної освіти обдарованих студентів; розробці та апробації методики розвитку педагогічної обдарованості майбутнього вчителя; створенні нового покоління навчально-методичної літератури щодо роботи з обдарованими студентами у вищих педагогічних закладах освіти ("Загальна педагогіка. Робочий зошит: Практикум. – Житомир, 2004. – 120 с.; "Історія педагогіки. Робочий зошит: Посібник-практикум. – Вид. 2-ге, допов. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – 120 с.; "Методика викладання педагогіки: Навчально-методичний посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2008. – 492 с.), а також розробці спеціальних курсів для студентів вищих педагогічних закладів освіти "Підготовка майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями", "Особливості роботи соціального педагога з обдарованими учнями", які можуть бути використаними як у процесі підготовки майбутніх учителів, так і під час перепідготовки вчителя у системі післядипломної педагогічної освіти.

Впровадження результатів дослідження здійснено в навчально-виховний процес Інституту перспективних технологій, економіки і фундаментальних наук Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 18/29 від 06.03.2008 р.), Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка (довідка № 421 від 17.03.2008 р.), Рівненського економіко-гуманітарного університету імені С.Дем'янчука (РЕГІ) (довідка № 154 від 11.03.2008 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 828 від 29.02.2008 р.), а також у діяльність експертної ради Всеукраїнської молодіжної громадської

організації "Союз обдарованої молоді" (постанова Правління № 208 від 17.03.2008 р.).

Особистий внесок здобувача. У навчальних посібниках, написаних у співавторстві, автору належить: Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, автори О.Є. Антонова, О.А. Дубасенюк, Н.Г. Сидорчук, В.М. Єремєєва та інші – зміст розділів 1, 2, 7; "Практикум з педагогіки", автори О.Є. Антонова, О.А. Дубасенюк, С.С. Вітвицька – зміст розділів 1.1, 1.2, 3.1, 3.7, 3.8; "Педагогічна практика", автори О.Є. Антонова, О.А. Дубасенюк, А.В. Іванченко, А.А. Сбруєва – ідея загальної структури посібника та зміст розділів 3, 8, 9; "Методика викладання педагогіки", автори О.Є. Антонова, О.А. Дубасенюк – ідея загальної структури посібника та зміст розділів 2, 4, 7, 8. У методичних рекомендаціях, написаних у співавторстві, автору належить: "Методика організації та проведення Всеукраїнської олімпіади з педагогіки", автори О.Є. Антонова, О.А. Дубасенюк, С.С. Вітвицька та інші – зміст розділу 1; "Мала академія наук як форма організації наукової діяльності учнів", автори О.Є. Антонова, Н.Г. Сидорчук – зміст розділу 1. У статті "Технологічний підхід до організації роботи з педагогічно обдарованою молоддю (на прикладі Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки)", написаній у співавторстві з О.А. Дубасенюк, автору належить ідея розробки технології організації і проведення олімпіади. У науковому збірнику "Обдарована студентська молодь: здобутки, пошуки, перспективи" (автори О.Є. Антонова, О.А. Дубасенюк, Н.Г. Сидорчук) автору належить ідея загальної структури збірника та основний зміст.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю його вихідних теоретичних позицій; багатогранним аналізом психолого-педагогічних закономірностей навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів, адекватних меті та завданням дослідження; дослідно-експериментальною перевіркою висунутої гіпотези; об'єктивністю показників та критеріїв оцінки результатів експерименту; єдністю кількісного та якісного аналізу експериментальних даних.

На захист виносяться:

1. Концепція навчання обдарованих студентів у педагогічному університеті.
2. Теоретично обґрунтована модель педагогічної обдарованості.
3. Методика навчання педагогічно обдарованих студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження неодноразово доповідалися та обговорювалися: на *міжнародних науково-практичних конференціях* "Іван Огієнко та розвиток національної науки, освіти, культури" (Житомир, 2002), „Науково-дослідна робота студентів: аспект формування особистості майбутнього вченого, фахівця високої кваліфікації (Запоріжжя, 2002), Міжнародній соціально-педагогічній акції „Образование и здоровье детей – залог безопасности будущих поколений» (Санкт-Петербург, 2002), „Сучасні інформаційні технології та інноваційні

методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Вінниця, 2002), VII Царскосельские чтения (Санкт-Петербург, 2003), "Формування професійної майстерності вчителя в умовах ступеневої освіти" (Житомир, 2003), "Молодь в умовах нової соціальної перспективи" (Житомир, 2004), „Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків” (Київ-Житомир, 2005), "Акмеологія – наука XXI століття" (Київ, 2005), „Формування професійної компетентності вчителя в умовах європейської інтеграції” (Київ-Житомир, 2005), „Сучасні тенденції та перспективи розвитку освіти і науки у вищих навчальних закладах України” (Хмельницький, 2006), "Акмеологія – наука XXI століття: розвиток професіоналізму" (Київ, 2007), "Шляхи розвитку духовності та професіоналізму за умов глобалізації ринку освітніх послуг" (Київ-Вінниця, 2007), "Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи" (Хмельницький, 2007);

Всеукраїнських науково-теоретичних конференціях „Всебічний розвиток особистості студента” (Ірпінь, 2001), „Проблема суспільних трансформацій України в умовах транзитивного розвитку (Житомир, 2004), "Взаємодія школи та громадських екологічних організацій у вихованні ціннісного ставлення школярів до природи" (Харків, 2003), "Формування громадянських цінностей старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах" (Житомир, 2004), „Тенденції розвитку професійно-педагогічної освіти в Україні і за кордоном" (Київ-Житомир, 2006); "Шляхи і методи забезпечення подальшого творчого зростання обдарованої молоді" (Житомир, 2008);

регіональних науково-практичних конференціях „Національна освіта у контексті творчості А.С.Макаренка” (Житомир, 2003), „Особистість в інформаційному просторі” (Житомир, 2004), „Обдарована особистість: сутність, проблеми, технології розвитку” (Житомир, 2006);

методологічних та науково-практичних семінарах „Неперервна професійна освіта: теорія і практика” (Київ, 2002), "Психо-мистецькі технології модульно-розвивального навчання" (Бердичів, 2005), "Модернізація вищої освіти у контексті євроінтеграційних процесів (Житомир, 2007);

щорічних звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Проект діяльності науково-методичного центру роботи з обдарованою студентською молоддю та робочу концепцію навчання обдарованих студентів у вищих закладах освіти було представлено на *міжнародній виставці* навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні" (Київ) упродовж 2004-2008 років, де він отримав схвалення.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему "Формування у майбутніх учителів базових знань з педагогіки" захищена у 2000 році в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України, м. Київ. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 77 наукових та науково-методичних публікаціях (загальний обсяг 56,0 друку.

арк.), а саме: 2 одноосібні монографії, розділ колективної монографії, 1 навчально-методичний посібник (у співавторстві), 3 методичних посібники-практикуми, 20 статей у провідних фахових виданнях, що включені до Переліку ВАК України, 40 статей у наукових і науково-методичних виданнях та збірниках наукових праць, 5 тез і статей у збірниках матеріалів конференцій, 5 статей у зарубіжних виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, шести розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 540 сторінок (основна частина – 443 сторінки, додатки – 52 сторінки). Список використаних джерел включає 580 найменувань (з них – 26 роботи автора, 23 іноземними мовами) на 46 сторінках. Дисертація містить 27 рисунків на 18 сторінках, 17 таблиць на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет та мету дослідження, його гіпотезу та головні завдання, викладено теоретико-методологічні засади дослідження, сформульовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, висвітлено напрями впровадження та апробації результатів експериментальної роботи, сформульовано положення, що винесені на захист.

У *першому розділі* – "**Методологічні засади вивчення проблеми обдарованості особистості**" – визначено основні методологічні підходи до вивчення природи обдарованості; проаналізовано сутність феномену обдарованості на різних рівнях методології (філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому); виокремлено основні теоретичні підходи щодо визначення природи обдарованості (трансцендентальний (теократичний), соціологічний (соціогенний), спадково-еволюційний, психогенетичний, фізіологічний, психологічний); на основі здійсненого контент-аналізу визначено поняття "обдарованість"; проаналізовано концептуальні моделі обдарованості у працях вітчизняних дослідників.

У розділі визначено основні філософські принципи та підходи до вивчення природи обдарованості. Зокрема, проаналізовано різні філософські антропологічні течії, узагальнено розуміння у сучасній філософії сутності людини, поєднання в ній природного та соціального; схарактеризовано трансдисциплінарний характер предмета дослідження, акцентовано на синергетичному характері творчості; виокремлено філософські принципи вивчення проблеми обдарованості. З позицій *філософської методології* людина постає як цілісна єдність природного і суспільного, об'єктивного і суб'єктивного, внутрішнього і духовного, в якій усі визначені сторони взаємодії виступають як необхідні моменти. Зважаючи на це, і процес формування особистості має відбуватися цілісно. Саме тому методологічного значення у нашому дослідженні набули такі положення, як єдність історичного та індивідуального (особистісного) розвитку, загального і особливого, природного та соціального. Важливе місце у контексті дослідження посіли філософські

категорії можливості й дійсності, оскільки природні задатки особистості до виконання певного виду діяльності постають як потенційні можливості особистості, що набувають свого розвитку і реалізуються у дійсність за певних умов.

На рівні загальнонаукової методології вивчення феномена обдарованості використано системний підхід, який передбачає необхідність комплексного дослідження проблеми. Зазначено, що "обдарованість" належить до трансдисциплінарних понять, є багатозначним і не визначеним остаточно, а тому досліджувати його необхідно комплексно на різних наукових рівнях, зокрема, на фізіологічному, психологічному, генетичному, педагогічному тощо.

Серед найбільш розповсюджених і загальноприйнятих теоретичних підходів у дисертації визначено такі: *трансцендентальний* (Я. Коменський), який пояснює походження обдарованості даром Божим; *соціогенний* (К. Гельвецій, Д. Дідро, Дж. Локк, В.П. Ефроїмсон та інші), прихильники якого наполягають на виключному значенні оточуючого середовища, соціуму, у формуванні видатних здібностей; *спадково-еволюційний (біогенний)* (Ф. Гальтон, Г. Айзенк та інші), сутність якого полягає у прямому наслідуванні дітьми виданих здібностей від своїх талановитих предків; *психо-генетичний* (Ч. Ломброзо, В.П. Ефроїмсон та інші), що пов'язує прояви талановитості з глибинними захворюваннями психіки обдарованої особистості; *фізіологічний* (І.П. Павлов, І.М. Сеченов та інші), у межах якого причини обдарованості пояснюються специфікою будови та функціонування центральної нервової системи, зокрема функціональною спеціалізацією півкуль головного мозку; *теорія здібностей* (Б.Г. Ананьєв, Г. Гарднер, Г.С. Костюк, В.О. Моляко, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, та інші), прихильники якої впевнені в існуванні анатомо-фізіологічних й функціональних особливостей людини (задатків), що створюють певні передумови для розвитку індивідуально-психологічних особливостей, які відрізняють одну людину від іншої (здібностей), розвиток і вдосконалення яких відбувається у процесі цілеспрямованої діяльності.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено три **основні напрями** наукових пошуків сучасних дослідників, а саме: *соціогенний* (обдарованість залежить від умов життя та системи виховання дітей у певному соціумі), *біогенний* (обдарованість зумовлена природними чинниками) та *аксіологічний* (обдарованість визначається ціннісними змістами індивідуальної свідомості).

У дисертації здійснено спробу розставити акценти у ланцюгу "задатки – здібності – обдарованість – талановитість – геніальність". Доведено: здібності й обдарованість є феноменами одного порядку в тому розумінні, що вони переходять від нижчого рівня до вищого шляхом розвитку здібностей, тобто акцентується на можливості розвивати обдарованість; розвиток здібностей і обдарованості завжди пов'язаний з окремою діяльністю, яка є основною умовою їх розвитку. Зважаючи на останнє положення обґрунтовано застосування у дослідженні діяльнісного, аксіологічного та особистісно-зорієнтованого підходів.

Проаналізовано підходи вітчизняних (російських та українських) дослідників до розробки проблеми обдарованості, зокрема роботи Д.Б. Богоявленської, О.І. Кульчицької, Н.С. Лейтеса, О.М. Матюшкіна, В.О. Моляко, О.Л. Музики, О.О. Музики, Д.В. Ушакова та інших. Здійснений аналіз дисертаційних досліджень останніх років з проблеми обдарованості дає можливість стверджувати, що хоча спектр наук, які вивчають проблему обдарованості, досить широкий (загальна педагогіка та історія педагогіки, теорія і методика професійної освіти, соціальна педагогіка, педагогічна та вікова психологія, теорія і методика навчання окремих предметів тощо), у кількісному відношенні ці дослідження представлені лише одиничними працями.

На основі узагальнення підходів зарубіжних та вітчизняних вчених до розуміння сутності обдарованості, а також за допомогою методу контент-аналізу сформульовано визначення поняття "*обдарованість*" як індивідуальної потенційної своєрідності спадкових (задатки), соціальних (відповідний освітній простір) та особистісних (позитивна „Я”- концепція, наявність відповідних вольових якостей, спрямованості, наполегливості тощо) передумов для розвитку здібностей особистості до рівня вище за умовно "середній", завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності.

У другому розділі – "**Ретроспективний аналіз проблеми навчання обдарованої особистості**" – представлено результати вивчення історичного аспекту проблеми навчання та виховання обдарованої особистості; виділено основні етапи цього процесу; визначено сучасні тенденції розвитку проблеми.

Проаналізовано процес розвитку поглядів на природу обдарованості в історії розвитку вітчизняної та зарубіжної наукової думки у контексті провідних філософських, психологічних та педагогічних концепцій. Історичний огляд здійснено на основі персоніфікованого підходу, оскільки саме через особистість, її долю, боротьбу за можливість бути самою собою яскраво простежується нелегкий шлях становлення сучасних поглядів на проблему обдарованості.

Зазначено, що на різних етапах історичного розвитку зміст понять "здібності", "обдарованість", "талановитість", "геніальність" мав неоднакове змістове наповнення. Ці терміни, виникаючи у різні часи, у різних мовах мали неоднозначне тлумачення. У сучасній науковій термінології також спостерігається різночитання в їх розумінні. На основі проведеного аналізу сучасного стану проблеми виділено смислові одиниці, які було простежено в історії розвитку педагогічної думки: *передумови до виконання певного виду діяльності* (можливості, задатки, здібності тощо), *їх природа* (божий дар, спадковість, діяльність мозку тощо), *можливість розвитку, форми та методи цілеспрямованого впливу з метою реалізації* тощо.

На основі історіографічного аналізу розвитку поглядів на природу обдарованості (основним критерієм було обрано рівень розробленості наукових знань з цієї проблеми), визначено такі періоди цього процесу та основні їх тенденції: I – *період конфуціанства та античної філософії*, який характеризувався зародженням наукових поглядів на природу здібностей

особистості, першими спробами пояснення цього феномена, першими рекомендаціями стосовно виховання обдарованої дитини; II – *період класичної педагогіки*, що знаменувався спробами осмислення природи генія, першими класифікаціями дитячого віку, науково обґрунтованими рекомендаціями щодо виховання обдарованої дитини; III – *період експериментальної психології та педагогіки* (з кінця XIX до 50-тих років XX століття), який відзначався активними науковими пошуками, експериментами, розробкою тестових методик, створенням перших моделей обдарованості; IV – *етап сучасних досліджень*, який характеризується різнобічністю наукових пошуків; створенням багатофакторних концептуальних моделей обдарованості; розробкою цілісних психолого-педагогічних програм методичного супроводу обдарованої особистості.

У *третьому розділі* – **"Проблема навчання обдарованої особистості за кордоном"** – здійснено порівняльний аналіз підходів до навчання обдарованих дітей та молоді у розвинених країнах світу та пострадянських державах; проаналізовано концептуальні моделі обдарованості у працях зарубіжних дослідників; виявлено сучасні тенденції розвитку досліджуваної проблеми.

Узагальнення досвіду Великобританії, Німеччини, Франції, Російської Федерації, США, Японії дозволило виявити, що у теорії й практиці навчання обдарованих дітей використовують 2 основних підходи: *кількісний* (обсяг, темп, інтенсивність) та *якісний* (характер викладу навчального матеріалу).

Визначено основні *стратегії* навчання обдарованих дітей. Серед них виокремлено ті, що базуються на *кількісних змінах*: „*стратегія прискорення*”, тобто збільшення темпу опанування навчального матеріалу та можливість для обдарованої дитини опановувати програму окремого класу (класів) екстерном; „*стратегія інтенсифікації*”, яка пов'язана із накопиченням обсягу засвоєного матеріалу. Стратегія інтенсифікації передбачає поділ на „горизонтальну” та „вертикальну”. „Горизонтальна” означає доповнення навчального плану новими курсами та предметами, а „вертикальна” – оволодіння вищим рівнем засвоєння матеріалу та орієнтацією на якісно новий рівень розвитку особистості. Найхарактернішою рисою такої інтенсифікації є поглиблене вивчення спеціалізованого блоку навчальних предметів.

Стратегія навчання обдарованих дітей, що спрямована на *якісні зміни* у змісті освіти, базується на його модернізації згідно з цілями розвитку дитячої обдарованості. Найбільшу популярність отримала *стратегія збагачення* навчальних програм: розширення світогляду дитини та вибір нею найбільш привабливого виду навчальних занять відповідно до своїх схильностей; розвиток мислення та пізнавальних здібностей, що дає можливість учневі проводити власні дослідження; розвиток творчих здібностей учнів та їх самовдосконалення шляхом раціонально спланованого навчального процесу і використання власного внутрішнього інтелектуального потенціалу.

У розділі розкрито ефективність форм навчання обдарованих дітей (створення спеціальних шкіл, класів, міжшкільних курсів) на основі вдосконалення процесу навчання шляхом його диференціації, індивідуалізації, застосування стратегій збагачення, прискорення, поглиблення, проблемності;

гнучкості навчального розкладу; використання сучасних технічних засобів, передусім комп'ютерів тощо. Робота з обдарованими дітьми відбувається за спеціальними програмами, які акцентують увагу на сильних (підсилююча модель) чи слабких (коригуюча модель) сторонах особистості, або посилюють сильні, щоб компенсувати слабкі (компенсуюча модель).

Доведено, що вибір форми навчання залежить від можливостей викладацького колективу, його здатності й уміння налагодити навчання відповідно до результатів діагностичного обстеження дітей, стимулювати їх когнітивні здібності, індивідуальні особливості кожної дитини.

Проаналізовано основні підходи до створення моделей обдарованості у західній науці, зокрема моделі Д. Гілфорда, Дж. Рензулі, П. Торранса, Ф. Монкса, Д. Фельдх'юсена, А. Танненбаума, Р. Стернберга, Г. Гарднера, К. Хеллера, К. Перлет, В. Сієрвальд та інші.

Відзначено співіснування двох основних підходів у поясненні природи обдарованості: 1) обдарованість – інтегративна (загальна) якість особистості (тобто, якщо людина обдарована, то вона здатна досягнути видатних успіхів у багатьох видах діяльності); 2) обдарованості загальної не існує, вона завжди прив'язана до конкретного виду діяльності, і кожна людина може бути визнана обдарованою у певному виді діяльності, необхідно лише знайти цю сферу і допомогти людині (дитині) реалізуватися. Виявлено суперечності в оцінці місця та значення інтелекту та креативності у структурі обдарованості.

У процесі аналізу стану дослідженості проблеми обдарованості у західній психолого-педагогічній літературі виявлено деякі **тенденції**, зокрема зростання *інтересу* до природи обдарованості, методик її ідентифікації та подальшого розвитку; домінування *інтегративного підходу* у дослідженні феномену обдарованості; активізація *наукових пошуків* у визначеній сфері, що реалізувалася у створенні багатофакторних моделей обдарованості, проведенні численних експериментів, розробці науково обґрунтованого методичного супроводу обдарованої особистості; поєднання у структурі обдарованості власне *чинників обдарованості* (загальних та інтелектуальних здібностей, креативності), *особистісних характеристик* (мотивації досягнень, наполегливості, готовності до застосування зусиль, здатності до подолання стресу, стратегій роботи і навчання), *чинників оточення* (заохочення у родині, освітнього рівня батьків, мікроклімату у школі, важливих подій у житті, досвіду досягнень і невдач тощо).

Отже, в останнє десятиріччя *активізувався інтерес* до проблеми дослідження, що підтверджується кількістю наукових розвідок вітчизняних учених. Дослідниками звертається значна увага на *вдосконалення поняттєвого апарату* проблеми, зокрема уточнюються такі поняття як "здібності", "обдарованість", "талановитість" тощо. Серед сучасних концепцій обдарованості найбільш визнаною є *модель*, яка складається з трьох основних компонентів: загальних та спеціальних *здібностей* особистості, рівень розвитку яких сягає вище за середній; креативності особистості; мотивації (спрямованості) особистості до певного виду діяльності

У четвертому розділі – "**Концептуальні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах**" – проаналізовано особливості розбудови системи навчання обдарованої молоді в Україні; визначено стан навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах України; розроблено концепцію роботи вищого навчального закладу з обдарованими студентами; обґрунтовано робочу модель педагогічної обдарованості як основи формування творчої особистості майбутнього вчителя; визначено зміст кожного компонента моделі педагогічної обдарованості та критерії їх оцінювання.

Проаналізовано досвід роботи педагогічних університетів з обдарованими студентами. Виявлено, що в Україні накопичено значний науково-методичний потенціал щодо навчання і виховання обдарованих студентів, котрий реалізується як у цілеспрямованій роботі кафедр освітнього закладу, так і в діяльності окремих викладачів. На жаль не завжди така робота координується адміністрацією ВНЗ чи спеціально створеного для відповідної функції підрозділу університету.

Традиційно провідним напрямом навчання обдарованих студентів залишається залучення їх викладачами до науково-дослідної роботи у наукових гуртках та проблемних групах, участі в конкурсах наукових робіт та олімпіадах із спеціальності, а також у студентських наукових конференціях. Серед стратегій навчання обдарованих студентів частіше використовуються збагачення змісту навчального матеріалу, поглиблене вивчення предмету, диференціація та індивідуалізація навчання. Визнаючи ефективність проблемності у навчанні, більшість викладачів частіше застосовують *інформаційно-ознайомлювальні* методи. Організація навчання обдарованих студентів передбачає, в основному, підготовку для студентів диференційованих завдань різного рівня за умови традиційного їх поділу на академічні групи. Лише в деяких вищих навчальних закладах реалізується навчання обдарованих студентів за індивідуальними програмами та поділ їх на спеціальні групи за рівнем здібностей. Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності обдарованих студентів відрізняються різноманітністю і, як правило, мають професійну спрямованість. Як засвідчило дослідження, цілеспрямоване навчання обдарованих студентів у більшості педагогічних університетів здійснюється за власної ініціативи викладачів і студентів, оскільки адміністрацією не приділяється необхідної уваги цьому напрямку роботи.

Отже, розвиток обдарованості майбутнього спеціаліста потребує створення у ВНЗ цілісної системи, яка передбачала б виявлення та підтримку обдарованої молоді; розвиток та реалізацію її здібностей; стимулювання творчої роботи студентів та викладачів; активізацію навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у ВНЗ, магістратуру та аспірантуру, підготовку наукових та педагогічних кадрів. Ця система повинна охоплювати заклади освіти різних рівнів акредитації: середня загальноосвітня школа, педагогічний ліцей, педагогічне училище, вищий педагогічний заклад освіти, заклади післядипломної педагогічної освіти. І починати цей процес необхідно ще із середньої школи, де повинна бути організована цілеспрямована робота щодо

виявлення серед старшокласників педагогічно обдарованих учнів і створені умови для їхньої професійної орієнтації на педагогічну діяльність.

Обґрунтовано Концепцію роботи ВПНЗ з обдарованою студентською молоддю, розроблену на основі Положення про роботу з обдарованою студентською молоддю у Житомирському державному інституті імені Івана Франка. В основу концепції покладено положення про те, що обдарованість – це системна якість психіки, яка здатна *розвиватися* впродовж життя людини за умови врахування впливових чинників, що сприяють цьому процесу на кожному з *вікових етапів* становлення особистості. Тому при розробці концепції враховано *особливості прояву обдарованості у студентському віці*, до яких відносимо: зростання й збагачення обдарованості; становлення, формування спеціальних схильностей і здібностей; позитивний образ “Я”; впевненість у своїх здібностях; сила характеру; наявність чітких домагань (у тому числі професійний вибір); енергійне зростання моральних та інтелектуальних сил і можливостей; легкість засвоєння нових ідей і знань, комбінування знань оригінальними способами; гнучкість у концепціях, способах дій, соціальних ситуаціях; активність, наполегливість, енергійність, схильність до ризику; нетерплячість під час виконання рутинної роботи, надання переваги складним завданням; незалежність у судженнях, поведінці; високий рівень розвитку навичок спілкування, відкритість, доброзичливість, розвинене почуття гумору; жива й безпосередня уява; емоційність; характерні особливості розуміння та інтерпретацій подій тощо.

Аналіз результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників дозволив теоретично обґрунтувати авторські підходи до побудови моделі обдарованості, яка охоплює такі компоненти:

ядро обдарованості: *здібності (загальні та/або спеціальні)*, *розвинені на рівні вищому за середній* – як сукупність індивідуально-психологічних особливостей, що є умовою успішного, високоякісного виконання людиною певної діяльності й зумовлюють різницю у динаміці оволодіння необхідними для неї знаннями, вміннями та навичками; *креативність* – як здатність до творчого пошуку, нестандартного розв’язування задач, що характеризується цілим рядом параметрів (дивергентне мислення, вміння бачити проблему, здатність генерувати нові, оригінальні ідеї, відчуття витонченості ідей, здатність до синтезу та аналізу, швидкість мислення, розвинута інтуїція, здатність до ризику, гнучкість у мисленні та діях); *спрямованість особистості до певного виду діяльності* – як бажання працювати саме у цій сфері, отримування задоволення від діяльності, потреба постійно звертатися до неї;

чинники, що впливають на рівень прояву (реалізації) основних компонентів ядра обдарованості: *спадкові дані* – біофізіологічні, анатомо-фізіологічні особливості організму (задатки) – які є передумовою розвитку відповідних здібностей; *середовище (освітній простір)* – стимулююче оточення, що сприяє розвитку відповідних здібностей (родина, школа, держава та ін.); *виховні впливи* – цілеспрямований розвиток здібностей та обдарувань за умови єдності у діяльності сім’ї, загальноосвітнього закладу, позашкільних закладів освіти; *досвід виконуваної діяльності* – включення людини у різні види

діяльності щодо оволодіння суспільним досвідом і вміле стимулювання її активності у цій діяльності, що здатне здійснити дієвий розвиток її потенційних можливостей; *особливості емоційно-вольової сфери*, які проявляються у наполегливості щодо виконання завдань, у прагненні до змагань, упевненості у своїх силах і здібностях, повазі до інших, емпатійному ставленні до людей, терпимості до особливостей інших людей, схильності до самоаналізу, толерантному ставленні до критики, незалежності у мисленні і поведінці, почутті гумору тощо; *наявність системи цінностей* – що відображається у реалістичній „Я”-концепції, внутрішній мотивації, яка зумовлюється ціннісними змістами індивідуальної свідомості, автономністю, самодостатністю, незалежністю від ситуативних чинників, спрямованістю у майбутнє; *випадковість* – опинитися у потрібному місці у потрібний час, зустріч зі Своїм Учителем, спроможним розкрити унікальність індивідуальності дитини і створити умови для самостійного пошуку себе і свого шляху, самовираження у продуктах творчості тощо.

З'ясовано, що у межах професійної обдарованості може бути виділено як окремий вид педагогічну обдарованість. Здійснено ретроспективний аналіз ідей вітчизняних педагогів щодо існування та розвитку педагогічної обдарованості (педагогічного таланту). На основі біографічного методу виокремлено ознаки педагогічної обдарованості, які дозволили вдосконалити загальну модель обдарованості й обґрунтувати модель педагогічної обдарованості (рис. 1). Основу запропонованої нами моделі педагогічно обдарованої особистості складають такі компоненти: *педагогічні здібності*, рівень розвитку яких вище за середній; *педагогічна креативність*, тобто здатність до педагогічної творчості; *педагогічне покликання*, як спрямованість особистості до виконання педагогічної діяльності; *інтелектуальні здібності*, як необхідний чинник, що сприяє засвоєнню та трансформації знань у визначеній науковій сфері. Розроблено основні параметри, які характеризують компоненти педагогічної обдарованості, визначено критерії їх оцінювання, описано рівні розвитку їх у студентів.

У *п'ятому розділі* – **"Організаційно-методичні умови навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах"** – запропоновано методiku навчання педагогічно обдарованих студентів (цілі і завдання, стратегії удосконалення змісту навчання, педагогічні умови ефективності, форми, методи, засоби навчання); висвітлено діяльність науково-методичного центру роботи з обдарованою студентською молоддю ЖДУ (його структуру, завдання, форми і методи роботи); проаналізовано досвід організації і проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки як ефективної форми розвитку обдарованості майбутнього вчителя; вивчено та проаналізовано стан готовності вчителя (викладача) до роботи з обдарованою молоддю; впроваджено програму спецкурсу щодо підготовки викладачів педагогічного університету до роботи з обдарованими студентами.

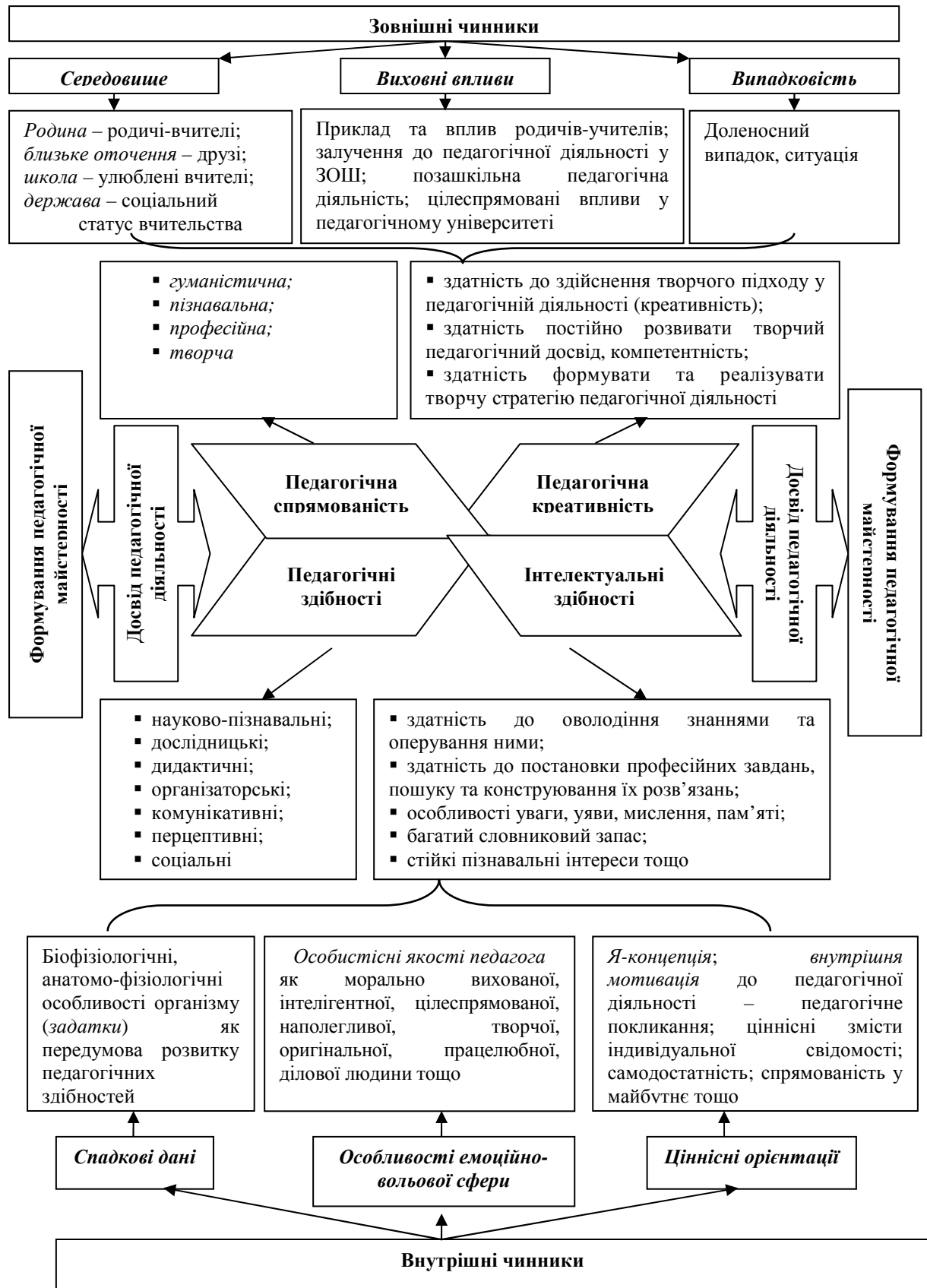

Рис. 1. Модель педагогічної обдарованості

У розділі представлено методику навчання педагогічно обдарованих студентів у педагогічних університетах, зокрема визначено цілі і завдання цієї роботи; обґрунтовано необхідність удосконалення змісту предметів педагогічного циклу з огляду на пропоновані стратегії навчання (збагачення, поглиблення, диференціація, індивідуалізація, проблемність); виділено основні етапи та напрями цілеспрямованої роботи з педагогічно обдарованими студентами впродовж всього терміну їх навчання у ВПНЗ; окреслено перспективні форми, методи і засоби навчання педагогічно обдарованих студентів.

Визначено **умови** успішного розвитку обдарованості кожного студента у вищому педагогічному навчальному, а саме: *розвиток спадкових даних* – біофізіологічні, анатомо-фізіологічні особливості організму (задатки) – які є передумовою розвитку педагогічних здібностей; *створення розвивального середовища* – стимулюючого оточення, яке відповідає розвитку відповідних здібностей; *організація цілеспрямованого виховного впливу* на розвиток педагогічних здібностей та обдарувань за умови єдності у діяльності викладачів, студентів, керівництва педагогічного закладу освіти, органів студентського самоврядування, позанавчальних структур; *включення майбутніх учителів до педагогічної діяльності* з метою набуття ними певного досвіду її виконання, стимулювання їх активності, що сприятиме дієвому розвитку потенційних можливостей студентів; *розвиток емоційно-вольової сфери* студентів, що проявляється у наполегливості щодо виконання завдань, у прагненні до змагань, упевненості у своїх силах і здібностях, повазі до інших, емпатійному ставленні до людей, терпимості до особливостей інших людей, схильності до самоаналізу, толерантному ставленні до критики, готовності поділитися речами й ідеями, незалежності у мисленні і поведінці, почутті гумору; *формування відповідної системи цінностей*, що відображається у розвитку реалістичної „Я”- концепції, внутрішньої мотивації, яка зумовлюється ціннісними змістами індивідуальної свідомості, автономністю, самодостатністю, незалежністю від ситуативних чинників, спрямованістю у майбутнє; *унікнення чиннику випадковості* шляхом свідомої підготовки викладача до відповідної роботи; *розробка психологічного та педагогічного супроводу* обдарованої особистості; *надання всебічної допомоги* у виявленні домінуючих здібностей та розвитку схильностей; *створення системи стимулювання творчості* студентської молоді.

Обґрунтовано необхідність створення загальноуніверситетського структурного відділу з метою координації діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу щодо навчання і виховання обдарованих студентів. Проаналізовано діяльність науково-методичного Центру роботи з обдарованою студентською молоддю ЖДУ, який працює за такими напрямками: вивчення мотивації навчальної діяльності студентів, їх цільових установок та ціннісних орієнтацій; поетапне діагностування рівня розвитку загальних та професійно-педагогічних здібностей та якостей майбутнього вчителя; організація науково-дослідницької роботи студентів; підготовка майбутніх учителів до професійно-педагогічної творчості; розвиток художньо-естетичної творчості студентів;

розвиток фізичних здібностей та збереження здоров'я майбутніх учителів; довузівська підготовка педагогічно обдарованих школярів.

Проаналізовано досвід проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки упродовж 2000-2007 років. Запропоновано методику вдосконалення її організації. Виокремлено перспективні форми та методи роботи, які можуть бути застосовані у процесі викладання педагогічних дисциплін. Виявлено особливості мотиваційної сфери студентів-учасників Олімпіади та рівень розвитку їх педагогічних здібностей.

Окремим аспектом дослідження визначено стан готовності вчителів-практиків та викладачів ВПНЗ з обдарованими учнями. Виявлено *суперечності* у думках та позиціях учителів-практиків щодо цієї проблеми, зокрема: між упевненістю респондентів у можливостях кожного вчителя працювати з обдарованими дітьми, та висуненням надто високих вимог до вчителів, які мають працювати з цією категорією дітей; між рівнем професійної компетентності вчителя та адекватністю й об'єктивністю оцінки існуючої ситуації тощо.

Зроблено висновок, що більшість учителів не готові до роботи з обдарованими дітьми: їм не вистачає як *теоретичних* знань стосовно обдарованості, її проявів тощо, так і *практичної підготовки* щодо діагностики, ідентифікації та розвитку обдарованості в учнів.

Виходячи із необхідності спеціальної підготовки вчителя до роботи з обдарованою дитиною, розроблено та запроваджено у навчальний процес спецкурс для студентів IV курсів "Підготовка майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями". У змісті спецкурсу було враховано специфіку різних факультетів, зокрема педагогічного та соціально-психологічного (специфіка роботи соціального педагога).

У шостому розділі – **"Дослідно-експериментальна перевірка ефективності навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах"** – обґрунтовано загальну логіку і методику організації експериментальної роботи; проаналізовано результати формульованого етапу експерименту; визначено перспективні напрями розвитку проблеми навчання і виховання обдарованих дітей та молоді в Україні.

Експериментальне дослідження відбувалося за паралельною структурою, тобто було виділено два однорідні об'єкти – експериментальні та контрольні групи (кількість студентів відповідно 516 та 514). В експериментальних групах перевірялась ефективність авторської методики навчання педагогічно обдарованих студентів, в контрольних групах навчальний процес відбувався за традиційною побудовою із застосуванням елементів експериментальної методики. Було виділено й групу студентів, визнаних експертами педагогічно обдарованими за рівнем розвитку одного або кількох компонентів педагогічної обдарованості. Для оцінювання динаміки розвитку у кожному компоненті моделі педагогічної обдарованості було розроблено систему параметрів, за якими студентів було поділено на рівні та оцінювалися їх досягнення.

Творчий рівень характеризується високим рівнем розвитку інтелектуальних (IQ = 130 і більше) та педагогічних здібностей, а також педагогічної

креативності. Студенти свідомо обрали педагогічну професію, користуючись внутрішніми мотивами. Характеризуються чітко визначеною педагогічною спрямованістю. Мають адекватний рівень самооцінки, їм притаманні внутрішня свобода і високий самоконтроль. Легко адаптуються до вимог навчально-пізнавального процесу, зберігаючи внутрішню незалежність думок і дій. Упевнені у своїх здібностях, які проявляються під час проведення практичних занять та позааудиторних заходів. Успішно навчаються, активні у позанавчальній діяльності, відрізняються швидкістю та гнучкістю мислення, оригінальністю думок, дій, форм та методів, що ними використовуються. Виявляють інтерес до педагогічної діяльності, інновацій у діяльності школи та вчителя, ініціативні. Бажають займатися науково-дослідницькою діяльністю, активно здійснюють експериментальну роботу, проявляють інтерес до теоретико-методологічних проблем педагогіки. Учасники науково-практичних конференцій різних рівнів, переможці студентських олімпіад з предметів та з педагогіки. Демонструють здібності, які не належать до суто педагогічних, однак сприяють налагодженню стосунків з учнями: співають, складають вірші, танцюють тощо.

Конструктивний рівень характеризується рівнем розвитку інтелекту у межах $IQ = 110-130$, достатнім рівнем розвитку педагогічних здібностей та креативності. Свідомо обрали педагогічну професію на основі внутрішньої мотивації. Достатньо виражена педагогічна спрямованість. Мають достатній рівень самооцінки, вирізняються прагненням до навчальних успіхів. Не схильні до ризику, намагаються не висловлювати публічно свої думки, досить стримані. Достатньо швидко адаптуються до вимог навчально-пізнавального процесу, однак залежні від зовнішньої адекватної оцінки своїх учинків, результатів навчання чи діяльності. Педагогічні здібності розвинуті на достатньому рівні, однак використовуються не повною мірою. За умов додаткового інструктажу та відповідних зусиль забезпечують проведення практичних занять та позааудиторних заходів на достатньому рівні. Беруть участь у позанавчальній діяльності мірою необхідності й досить успішно, час від часу демонструючи досить оригінальні думки, обираючи цікаві форми та методи. Виявляють помірний інтерес до педагогічної діяльності, інновацій у діяльності школи та вчителя, ініціативні. Займаються науково-дослідною діяльністю, як правило, за пропозицією викладача, потребують постійного керівництва з його боку, іноді виявляючи ініціативу. За необхідності беруть участь у науково-практичних конференціях різних рівнів, нерідко відмовляються від публічного обговорення проблем та висловлювання своїх думок. Учасники, іноді переможці різних етапів студентських олімпіад з предметів та з педагогіки. Часто мають додаткові спеціальні здібності.

Репродуктивний рівень характеризується рівнем розвитку інтелекту у межах $IQ = 100-110$ (критично допустимий для педагогічної професії), середнім рівнем розвитку педагогічних здібностей та креативності. Мотивація вибору педагогічної професії пов'язана частіше із соціальними мотивами. Спрямованість на педагогічну діяльність недостатньо виражена. Зовнішньо добре адаптуються до навчального процесу, тримаються в "середняках",

задоволені своїм становищем. Мають адекватну самооцінку, середній рівень розвитку педагогічних здібностей компенсується розвитком соціального інтелекту, товариськістю. У навчальній діяльності пасивні, відрізняються інертністю мислення, форми та методи, які вони застосовують, відрізняються шаблонністю і традиційністю. Практично не виявляють бажання займатися науково-дослідною діяльністю, не проявляють ініціативи, діють за інструкцією викладача. Не беруть участь у науково-практичних конференціях та студентських олімпіадах з предметів та спеціальності. Іноді проявляють спеціальні здібності.

Основними компонентами педагогічної обдарованості визначено педагогічну креативність, педагогічні здібності, педагогічну спрямованість, інтелектуальні здібності. Педагогічно обдарованим можна вважати студента, в якого один чи кілька показників досягли рівня розвитку вище за середній. Саме тому нами була вивчена динаміка розвитку вищезазначених компонентів педагогічної обдарованості у процесі запровадження експериментальної методики навчання.

Узагальнення результатів формувального етапу експерименту здійснювалось за допомогою комплексу методів, зокрема: методики О. Смирнова, заснованої на використанні бальних шкал та відносних частот, яка дала змогу розрахувати рівень сформованості кожного з досліджуваних чинників і лонгітюдного методу, які допомогли простежити динаміку змін у досліджуваних сферах діяльності майбутніх учителів упродовж експерименту. Водночас були застосовані психологічні тести (зокрема, тестові методики Г. Айзенка, прогресивні матриці Равена, опитувальник домінуючих здібностей Г. Гарднера та інші), призначені для вивчення логічності мислення студентів, коефіцієнту інтелектуальності, розподілу здібностей тощо. Мотиваційно-ціннісний блок представлений спеціально відібраними методиками, спрямованими на вивчення мотивації вибору професії (Р. Овчаров), професійної діяльності (К. Замфир у модифікації А. Реана), задоволеності професією (В. Ядов у модифікації Н. Кузьміної, А. Реана) тощо.

За студентами, які входили до групи педагогічно обдарованих здійснювалося тривале спостереження впродовж всього терміну їх навчання в університеті, а також простежувалася їхня подальша професійна доля. Ця категорія студентів навчалася у звичайній академічній групі, однак підлягала комплексній різнобічній діагностиці. Для кожного студента було розроблено діагностичну карту для характеристики профілю його домінуючих, педагогічних, інтелектуальних здібностей, педагогічної креативності, спрямованості тощо. Студенти цієї групи працювали на основі розроблених нами стратегій поглиблення, збагачення, проблемності навчання, мали індивідуальні плани студента-учасника експерименту, додатково на факультативних заняттях вивчали окремі предмети (зокрема мовного циклу), брали участь у діяльності студентського наукового товариства університету, студентських наукових конференціях різного рівня, методичних семінарах, публікували наукові статті у студентських виданнях, були учасниками олімпіад з педагогіки та з фахових предметів тощо. Інтелектуальний марафон кожного

такого студента відбувався під керівництвом прикріпленого до нього викладача, оскільки вважаємо за необхідну умову дієвість ланцюга "творчий викладач" – "обдарований студент" – "обдаровані учні".

Рівень впливу експериментальної методики на студентів експериментальних та контрольних груп досліджувався шляхом вивчення динаміки кожного з компонентів педагогічної обдарованості. Результати експериментальної роботи засвідчують, що рівень розвитку всіх виділених компонентів набув позитивної динаміки і проявив тенденцію до вирівнювання основних параметрів (рис. 2).

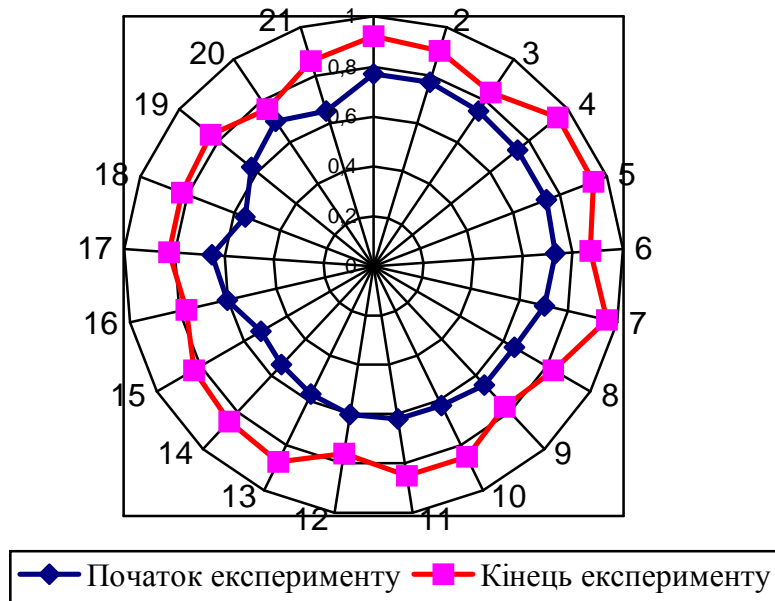

Рис. 2. Показники педагогічної креативності та педагогічних здібностей студентів експериментальних груп до та після експерименту

Аналіз результативності розробленої методики навчання обдарованих студентів спрямовувався на оцінювання ефективності застосованих форм, методів та засобів навчання (рис. 3).

Серед найбільш важливих студентами були названі лекції-візуалізації, виготовлення наочності (у тому числі за допомогою презентаційної комп'ютерної програми Microsoft Office PowerPoint 2003-2007) з демонстрацією її застосування для досягнення відповідних цілей, творчі звіти (0,85 – 0,89); захист рефератів, конкурси педагогічних ідей (0,85); лекції-інсценізації, різноманітні тренінги, ділові та рольові ігри, мікровикладання фрагментів уроків, моделювання виховних проєктів (0,8 – 0,81); розв'язування педагогічних задач (0,75); лекції-діалоги (0,73) тощо.

Студенти творчого рівня серед найбільш ефективних форм та методів навчальної діяльності виділяють виконання творчих завдань (0,94), діяльність під час педагогічної практики (0,93) та роботу за методикою КТС (0,91). Студенти репродуктивного рівня віддають перевагу відтворювальним видам діяльності, зокрема традиційному семінарському заняттю (0,89).

Побудова навчальної діяльності на основі експериментальної методики сприяє підвищенню пізнавальної активності студентів, стимулює інтерес до навчальних занять; розвиває ініціативу, творчий потенціал; допомагає створити

установку на творчу професійну діяльність, на постійний пошук. 80% студентів оцінюють вплив експериментальної методики на розвиток їх здібностей як високий і дуже високий, і лише 20% респондентів вважають його посереднім. Однак жоден із опитаних студентів не зазначив, що навчання у ВНЗ зовсім не вплинуло на розвиток його здібностей і становлення як майбутнього педагога.

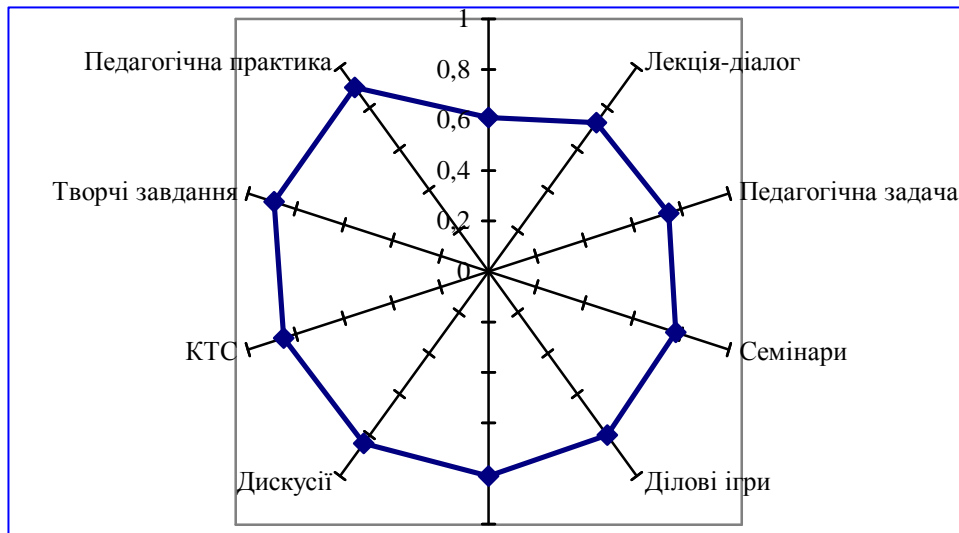

Рис. 3. Ефективність форм та методів навчання в оцінці студентів експериментальних груп

На початку експериментальної роботи кількість студентів творчого рівня становила – 18%, конструктивного – 48%, репродуктивного – 34%. По закінченні експериментальної роботи кількість студентів за рівнями змінилася таким чином: творчий – 37%, конструктивний – 43%, репродуктивний – 20%.

Оптимальність експериментальної методики перевірялася за допомогою критерію ϕ^* кутового перетворення Фішера, що дозволило стверджувати про ефективність запропонованої методики навчання обдарованих студентів. У цілому кількість студентів, які в результаті експериментальної роботи досягли високого та середнього рівнів розвитку творчих здібностей сягає 82% (рис. 4).

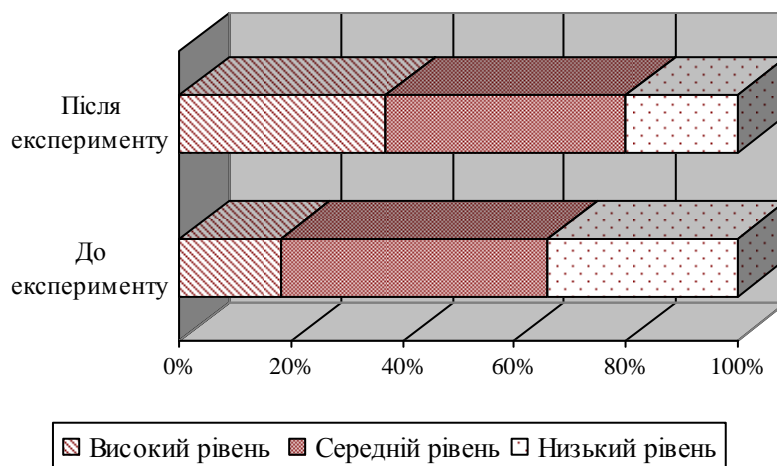

Рис. 4. Розподіл студентів за рівнями до та після експерименту

Отже, у дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та практичне вирішення наукової проблеми навчання обдарованої молоді у вищих педагогічних закладах освіти, яке реалізовано у представленій концепції, моделі педагогічної обдарованості та методиці навчання педагогічно обдарованих студентів. Узагальнення існуючих підходів до вирішення проблеми обдарованості у вітчизняній та зарубіжній літературі, а також вивчення досвіду навчання і виховання обдарованих дітей та молоді дозволили зробити такі **висновки**:

1. На основі аналізу стану дослідженості проблеми обдарованості особистості та її розвитку у філософській, соціологічній, історичній, психологічній, педагогічній літературі обґрунтовано сукупність вихідних положень, що складають теоретико-методологічне підґрунтя її вирішення. Складність, багатоаспектність та міждисциплінарний статус проблеми вивчення природи обдарованості вимагає її всебічного дослідження на різних рівнях методології науки: філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому, рівні практичної діяльності.

Визначено, що системотвірним чинником у дослідженні феномена обдарованості виступає особистість як сукупність особистісних якостей, що має ієрархічну побудову і включає ряд підсистем, системний аналіз яких дозволяє описати її як організовану цілісність, визначити місце і роль здібностей та обдарованості в цій системі, виявити взаємозв'язки між компонентами різного порядку, відокремити суттєве від випадкового. Модель обдарованості побудована на основі концепції тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості, розробленої українським вченим В.В. Рибалкою.

2. Застосування історіографічного аналізу еволюції поглядів на природу обдарованості дозволило виділити чотири основні етапи цього процесу: *I – період конфуціанства та античної філософії* – зародження наукових поглядів на природу здібностей особистості, перші спроби пояснення цього феномена, перші рекомендації стосовно виховання обдарованої дитини; *II – період класичної педагогіки* – спроби осмислення природи генія, перші класифікації дитячого віку, науково обґрунтовані рекомендації щодо виховання обдарованої дитини; *III – період експериментальної психології та педагогіки* (з кінця XIX до 50-тих років XX століття) – активні наукові пошуки, експерименти, розробка тестових методик, створення перших моделей обдарованості; *IV – етап сучасних досліджень* – різнобічність наукових пошуків; створення багатофакторних концептуальних моделей обдарованості; розробка цілісних психолого-педагогічних програм методичного супроводу обдарованої особистості.

Порівняльно-педагогічний аналіз організації навчання та виховання обдарованих дітей у школах Великобританії, Німеччини, Російської Федерації, США, Франції та Японії дозволив виокремити основні підходи до розв'язуванні цієї проблеми: кількісний (обсяг, темп, інтенсивність) та якісний (характер викладу навчального матеріалу). Визначено пріоритетні стратегії навчання

обдарованих дітей та молоді, серед них стратегії, які базуються на кількісних змінах (прискорення, інтенсифікація), а також стратегії, розраховані на *якісні зміни* у змісті сучасної освіти.

Простежено та виокремлено *тенденції* у розв'язанні цього актуального питання: наявність *соціального замовлення* на обдаровану особистість, що зумовлюється загальним рівнем економічного, соціального, політичного розвитку суспільства; зростання *інтересу* до природи обдарованості, методик її ідентифікації та подальшого розвитку; активізація *наукових пошуків* у визначеній сфері (створення багатофакторних моделей обдарованості, проведення численних експериментів, розробка науково-методичного супроводу); підвищення соціального статусу проблеми обдарованості на *загальнодержавному та міждержавному рівні* (створення міждержавних організацій та розробка наукових проєктів, проведення численних міжнародних конференцій, розробка загальнодержавних програм підтримки обдарованої особистості); накопичення *міжнародного досвіду* навчання та виховання обдарованих дітей, що потребує глибокого теоретичного *аналізу*; актуалізація проблеми *спеціальної підготовки вчителя* до роботи з обдарованими дітьми, як напрями професійної підготовки майбутнього вчителя та післядипломної освіти педагогів.

Виявлено особливості навчання обдарованих дітей на основі створення спеціалізованих шкіл і спеціальних класів; диференціації навчання, що передбачає розподіл дітей на однорідні групи (потoki); індивідуалізації навчання; створення спеціальних міжшкільних курсів, літніх шкіл; збагачення навчання, яке використовують у роботі з гетерогенними класами; прискорення навчання, оволодіння змістом освіти інтенсивним курсом за спеціальними програмами; поглиблення навчання, більш глибокого вивчення навчальних дисциплін з певних галузей знань; проблемності навчання, стимулювання особистісного розвитку учнів в умовах застосування педагогами дослідницьких методів у процесі навчання; гнучкості навчального розкладу; використання сучасних технічних засобів, передусім комп'ютерів тощо.

3. З'ясовано, що провідним напрямом діяльності педагогічних університетів щодо навчання і виховання обдарованих студентів є залучення майбутніх учителів до науково-дослідницької роботи у наукових гуртках та проблемних групах, розробка ними наукових проєктів, участь у конкурсах наукових робіт, студентських наукових конференціях, олімпіадах тощо.

Виявлено провідні стратегії навчання обдарованих студентів: збагачення змісту навчального матеріалу, поглиблене вивчення предмету, диференціація та індивідуалізація навчання. Організація навчання обдарованих студентів передбачає як підготовку для студентів диференційованих завдань різного рівня за умови гетерогенного поділу на академічні групи, так і навчання цієї категорії студентів за індивідуальними програмами та поділ їх на спеціальні групи за рівнем здібностей. Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності обдарованих студентів відрізняються різноманітністю і, як правило, мають професійну спрямованість.

З'ясовано, що цілеспрямоване навчання обдарованих студентів у більшості педагогічних університетів здійснюється за власної ініціативи викладачів і студентів, оскільки приділяється недостатня увага цьому напрямку роботи.

Доведено, що робота з обдарованими студентами має бути цілеспрямованою, керованою, систематичною; має здійснюватися цілісно, охоплювати всі види навчальної та виховної діяльності; до неї мають бути залучені практично всі викладачі. Організація роботи ВПНЗ по розвитку здібностей і талантів студентів передбачає ряд етапів: *діагностичний* (виявлення студентів, які мають здібності до певних видів діяльності; відрізняються нестандартністю мислення та творчим підходом до вирішення проблем); *мотиваційно-стимулюючий* (стимулювання студентів до саморозвитку та самовдосконалення); *формувальний* (створення умов для повноцінного інтелектуального, фізичного, духовного розвитку обдарованої молоді); *контрольно-результативний* (узагальнення результатів проведеної роботи, виявлення недоліків та позитивних зрушень у цьому процесі, корекція подальшої роботи).

4. Обдарованість є складним інтегральним утворенням, в якому взаємопов'язані мотиваційні, пізнавальні, емоційні, вольові, психофізіологічні й інші сфери психіки. Отже, рівень розвитку, якісна своєрідність і характер обдарованості є результатом взаємодії спадковості (природних задатків) і соціального середовища, опосередкованого діяльністю самої людини.

На основі проведеного категоріального аналізу сформульовано визначення поняття обдарованості як індивідуальної потенційної своєрідності спадкових (задатки), соціальних (сприятливе соціальне середовище) та особистісних (позитивна „Я”-концепція, наявність відповідних вольових якостей, спрямованості, наполегливості тощо) передумов для розвитку здібностей особистості до рівня вище за умовно „середній”, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності.

Проаналізовано факторні моделі обдарованості зарубіжних (Дж. Рензулі, Ф. Монкса, П. Торранса, Д. Фельдх'юсена та ін.) і вітчизняних (О. Матюшкін, В.О. Моляко, О.І. Кульчицька, О.Л. Музика та ін.) учених. Запропоновано модель обдарованості, яку можна уявити у вигляді системи, що вміщує такі складові: основні **компоненти обдарованості**, її ядро, яке охоплює спрямованість особистості до певного виду діяльності; здібності (загальні та/або спеціальні), розвинені на рівні вищому за середній; креативність; **чинники**, що впливають на рівень прояву (реалізації) основних компонентів ядра обдарованості (*внутрішні*: спадкові дані, особливості емоційно-вольової сфери, наявність системи цінностей; *зовнішні*: середовище, виховні впливи, досвід виконуваної діяльності, випадковість).

Окремим видом обдарованості нами виокремлено *педагогічну обдарованість*. Ураховуючи концепцію тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості, розроблену В.В. Рибалком, а також користуючись створеною ним загальною ідеальною моделлю творчої особистості, нами побудовано модель педагогічно обдарованої особистості. Вона складається з таких компонентів: *педагогічне покликання*, як

спрямованість особистості до виконання педагогічної діяльності; *педагогічні здібності*, рівень розвитку яких вище за середній; *педагогічна креативність*, або здатність учителя до педагогічної творчості; *інтелектуальні здібності*, як необхідний чинник, що сприяє засвоєнню та трансформації знань у визначеній науковій сфері.

5. Метою розробленої концепції навчання обдарованих майбутніх учителів є підтримка обдарованої студентської молоді шляхом створення умов для її творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку.

В основу представленої концепції покладено такі ідеї: кожна особистість є обдарованою; розвиток обдарованості майбутнього фахівця потребує створення у ВНЗ цілісної, самокерованої системи, яка передбачала б виявлення та підтримку обдарованої молоді, розвиток її здібностей, стимулювання творчої роботи студентів та викладачів, активізацію навчально-пізнавальної діяльності молоді; реалізуючи свій власний потенціал у процесі навчання під керівництвом творчих педагогів, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів.

Успішність розвитку обдарованості студентів у педагогічних університетах забезпечується рядом умов: урахування спадкових даних; створення у ВНЗ розвивального середовища; організація цілеспрямованого виховного впливу; включення майбутніх учителів до педагогічної діяльності; цілеспрямований вплив на розвиток емоційно-вольової сфери студентів; формування відповідної системи цінностей майбутнього педагога; уникнення чинника випадковості; розробка психологічного та методичного супроводу обдарованої особистості; надання всебічної допомоги у виявленні домінуючих здібностей та розвитку схильностей; створення системи стимулювання творчості студентської молоді.

Організаційною структурою, що здійснює координацію діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу щодо навчання і виховання обдарованих студентів є науково-методичний Центр роботи з обдарованою студентською молоддю, основні функції якого: координаційна, діагностична, організаційна, моніторингова, дослідницька, методична, консультативна.

6. Провідними стратегіями у відборі та структуруванні змісту процесу навчання педагогічно обдарованої молоді вважаємо: прискорення, поглиблення, збагачення, проблемність навчання, розробку індивідуальних програм навчання обдарованих студентів. Серед стратегій збагачення застосовуємо три основні види збагачення змісту навчальних програм: а) розширення світогляду студента та вибір ним найпривабливіших видів навчальних занять за своїм уподобанням; б) розвиток мислення, вдосконалення пізнавальних здібностей, що дає можливість майбутньому вчителю набути необхідних якостей для проведення власних досліджень, в) розвиток творчих здібностей студентів та їх самовдосконалення шляхом раціонального спланованого навчального процесу і використання внутрішнього інтелектуального потенціалу.

Проаналізовано розвивальні можливості змісту предметів педагогічного циклу (зокрема "Педагогіка", "Історія педагогіки", "Методика педагогіки" та інші) щодо застосування провідних стратегій навчання обдарованої молоді.

Запропоновано шляхи вдосконалення змісту цих предметів з огляду на розробку і впровадження методики навчання педагогічно обдарованих студентів.

7. Авторська методика навчання педагогічно обдарованих студентів спрямована на реалізацію їх творчого потенціалу у процесі навчання у ВНЗ, завдяки чому майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів. В основу пропонованої методики покладено особистісно-зорієнтований, діяльнісний, диференційований та індивідуальний підходи до навчання й виховання майбутнього вчителя. Розроблено цілі, завдання, умови ефективності реалізації зазначеної методики, запропоновано стратегії удосконалення змісту навчання педагогічно обдарованих студентів, узагальнено форми, методи та дидактичні засоби розвитку основних компонентів педагогічної обдарованості.

Ефективність професійної підготовки майбутніх учителів суттєво залежить від організаційних форм і методів навчальної та виховної роботи. Серед них найбільш ефективними традиційно залишаються лекції (проблемні, дискусійні тощо), практичні, лабораторні заняття, спецсемінари дослідницького й дискусійного характеру, курсові й дипломні роботи, олімпіади, конкурси та огляди наукових робіт, виставки робіт студентської наукової творчості, мікровикладання, моделювання виховних проєктів, розв'язування педагогічних задач, ділові та рольові ігри, "Аукціони педагогічних ідей" (фестиваль власних доробок студентів), використання у процесі занять комп'ютерних технологій (зокрема презентаційної програми Microsoft Office PowerPoint 2003-2007) тощо.

8. На основі аналізу результатів формуального експерименту зроблено висновок про ефективність запропонованої методики навчання педагогічно обдарованих студентів, оскільки рівень розвитку кожного з компонентів педагогічної обдарованості набув позитивної динаміки і виявив тенденцію до вирівнювання основних параметрів досліджуваного феномену. Кількість студентів, які за результатами експериментальної роботи досягли високого та середнього рівнів розвитку творчих здібностей досяг 82% проти 66 % на початку експерименту.

Визначено, що перспективними напрямками розвитку проблеми навчання і виховання обдарованої молоді в Україні є такі:

- Створення державної системи *добору і навчання* талановитої молоді, розроблення і запровадження механізмів її *державної підтримки*. Підкреслено необхідність удосконалення і розвитку вітчизняних традицій з пошуку, підтримки і розвитку обдарованих дітей та молоді; сприяння їх залученню до участі у всеукраїнських і міжнародних олімпіадах, конкурсах, турнірах тощо.

- *Забезпечення умов для рівноправного доступу до освіти* дітей і молоді з особливими потребами за рахунок забезпечення варіативності здобуття базової освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей. З цією метою передбачено *створення цілісної багаторівневої системи закладів* різних типів та форм власності, які спрямовані на розвиток здібностей, талантів та обдарувань дітей та молоді, а також *індивідуалізацію* навчання обдарованої учнівської та студентської молоді.

• *Залучення кращих інтелектуальних та духовних сил суспільства в освітню сферу.* При цьому визнається, що у системі педагогічної освіти повільно впроваджуються багатоваріантні моделі і програми здобуття педагогічної освіти, не забезпечується диференційована підготовка педагогічних працівників для роботи з обдарованими дітьми у навчальних закладах нового типу.

Отже, мету і завдання дослідження виконано, основні положення гіпотези набули підтвердження. Однак представлене дисертаційне дослідження не претендує на вичерпне висвітлення питань обдарованості особистості. Перспективи подальшої роботи бачимо у кількох напрямках, а саме: у *сфері історико-педагогічної науки* – глибокої теоретичної розробки потребують проблеми становлення та розвитку поглядів видатних педагогів на проблему навчання і виховання обдарованої дитини; дослідження впливу філософських систем на розвиток цих поглядів; у *сфері порівняльної педагогіки* подальшого аналізу потребує вивчення досвіду організації навчання і виховання обдарованих дітей та молоді у провідних країнах світу; проблема вивчення природи обдарованості, виділення основних складових обдарованості, побудова багатofакторних моделей обдарованої особистості; у напрямі *професійної підготовки вчителя* потребує подальшого вдосконалення зміст, структура та методика викладання циклу педагогічних дисциплін з урахуванням потреб педагогічно обдарованого майбутнього вчителя, підготовка і перепідготовка вчителя до роботи з обдарованими учнями як у педагогічному університеті, так і у системі післядипломної педагогічної освіти.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

Монографії

1. Антонова О.Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 460 с. – Бібліогр.: с. 442-471. – авт. арк. 27,0.
2. Антонова О.Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: Монографія. – Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2005. – 456 с. – Бібліогр.: с. 431-456. – авт. арк. 21,11.
3. Антонова О.Є. Теоретичні підходи до створення моделі педагогічної обдарованості // Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: Монографія / Авт. кол. О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, С.С. Вітвицька та ін. / За заг. ред. проф. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Житомирський держ. ун-т, 2006. – 300 с. (авт. 1,8 д.а.).

Навчальні посібники, методичні рекомендації, навчальні програми

4. Антонова О.Є. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: Навч. посібник: У 2 ч. – Ч. 1: Технології загально педагогічної підготовки майбутніх учителів / За заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2001. – 267 с. (Гриф МОН України). (авт. 4,4 д.а.).

5. Антонова О.Є. Практикум з педагогіки: Навчальний посібник: Вид. 3-тє, доп. і перероб. / За заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Київ, 2004. – 483 с. (Гриф МОН України). (авт. 6,1 д.а.).
6. Антонова О.Є. Педагогічна практика: Навч.-метод. посібник. – Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2005. – 126 с. (авт. 1,0 д.а.).
7. Антонова О.Є. Загальна педагогіка. Робочий зошит: Практикум. – Житомир, 2004. – 120 с.
8. Антонова О.Є. Історія педагогіки. Робочий зошит: Навч. метод. посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2005. – 114 с.
9. Антонова О.Є. Історія педагогіки. Робочий зошит: Посібник-практикум. – Вид. 2-ге, доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – 120 с.
10. Антонова О.Є. Робоча програма з семінарсько-лабораторного практикуму курсу “Педагогіка”. – Житомир: ЖДПУ, 2000. – 38 с. (авт. 0,5 д.а.).
11. Антонова О.Є. Програма з курсу “Педагогіка” (лекційний курс). – Житомир: ЖДУ, 2005. – 38 с. (авт. 0,5 д.а.).
12. Антонова О.Є. Програма з курсу "Методика викладання педагогіки". – Житомир: ЖДУ, 2006. – 38 с. (авт. 0,5 д.а.).
13. Антонова О.Є. Методичні рекомендації до організації та проведення Всеукраїнської олімпіади з педагогіки: Вид. 2-е, доп. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2001. – 74 с. (авт. 0,5 д.а.).
14. Антонова О.Є. Методика організації та проведення Всеукраїнської олімпіади з педагогіки: Вид. 3-є. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 100 с. (авт. 0,5 д.а.).
15. Антонова О.Є. Мала академія наук як форма організації наукової діяльності учнів: Методичні рекомендації. – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2004. – 36 с. (авт. 0,3 д.а.).
16. Методика викладання педагогіки: Навчально-методичний посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2008. – 492 с. (Гриф МОН України). (авт. 8,0 д.а.).

Статті у виданнях, які включені до переліку ВАК України

17. Антонова О.Є. Базова педагогічна підготовка майбутнього вчителя (історичний аспект) // Вісник Житомир. пед. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 6. – 2000. – С. 129-131.
18. Антонова О.Є. Зміст професійної підготовки педагогічно обдарованої молоді // Педагогіка та психологія: Зб. наук. праць / За заг. ред. акад. І.Ф. Прокопенка, чл.-кор. В.І. Лозової. – Харків: ХДПУ, 2001. – Вип. 19. – Ч. 2. – С. 16-19.
19. Антонова О.Є. Професійна підготовка педагогічно обдарованої молоді у контексті ідей І.Огієнка // Вісник Житомир. пед. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 9. – 2002. – С. 120-122.
20. Антонова О.Є. Розвиток педагогічної обдарованості майбутнього вчителя як педагогічна проблема // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі: Зб. наук. праць. – Рівне: Волинські обереги, 2002. – С. 181 – 185.

21. Антонова О.Є. Професійна підготовка педагогічно обдарованого вчителя: проблеми, досвід, технології // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. праць. – У 2-х ч. – Ч. 2. – Київ – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. – С. 163-168.
22. Антонова О.Є. Підготовка майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями як складова його професійної компетентності // Вісник Житомир. пед. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 12. – 2003. – С. 66-69.
23. Антонова О.Є. Технологічний підхід до організації роботи з педагогічно обдарованою молоддю (на прикладі Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки) // Вісник Житом. пед. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 14. – 2004. – С. 3-6 (авт. 0,5 д.а.).
24. Антонова О.Є. Проблема розвитку здібностей та обдарованості у філософсько-педагогічних системах Давнього світу // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць. – Вип. 31. – Київ – Запоріжжя, 2004. – С. 216 – 221.
25. Антонова О.Є. Проблема розвитку здібностей та обдарованості у педагогічній теорії Я.А. Коменського // Вісник Житом. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 18. – 2004. – С. 76-79.
26. Антонова О.Є. Організація роботи з педагогічно обдарованими студентами // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. праць. – Вип. 5. – Київ – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – С. 379-384.
27. Антонова О.Є. Особливості роботи вчителя іноземної мови з обдарованою дитиною // Вісник Житом. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 19. – 2004. – С. 40-44.
28. Антонова О.Є. Технологічний підхід до розвитку педагогічної обдарованості майбутнього вчителя // Перспективні педагогічні технології в системі неперервної освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-пошукової конференції. У 2-х ч. / За ред. І.Г. Єрмакова, С.В. Рудаківської. – Ч. II. – К.: КиМУ, 2005. – С. 178-188.
29. Антонова О.Є. Розвиток обдарованості майбутнього вчителя засобами загально університетського центру роботи з обдарованою студентською молоддю // Вісник Житом. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 25. – 2005. – С. 62-64.
30. Антонова О.Є. Технологія розвитку творчої особистості майбутнього педагога у процесі викладання педагогічних дисциплін // Социальные технологии: Актуальные вопросы теории и практики: Международный Межвузовский сборник научных работ. – Вып. 28. – Запорожье: Изд-во ГУ „ЗИГМУ”, 2005. – С. 13-22.
31. Антонова О.Є. Теоретико-методологічні підходи до вивчення природи обдарованості // Педагогічний процес: теорія і практика: Зб. наук. праць. – К.: Вид-во „Міленіум”, 2006. – Вип. 1. – С. 7-17.

32. Антонова О.Є. Обґрунтування моделі педагогічної обдарованості майбутнього вчителя // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр. – Вип. 9. – К., 2006. – Кн. II. – С. 411-415.
33. Антонова О.Є. Підходи провідних діячів Нового часу до розуміння обдарованості та проблеми виховання обдарованих дітей // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: Ч. 2 / Гол. ред. Мартинюк М.Т. – К.: Міленіум, 2006. – С. 13-19.
34. Антонова О.Є. Проблема співвідношення здібностей і обдарованості // Вісник Житом. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 31. – 2007. – С. 24-27.
35. Антонова О.Є. Створення системи навчання обдарованої молоді у ВНЗ як засобу професійної та особистісної самореалізації // Нові технології навчання: Зб. наук. праць. Шляхи розвитку духовності та професіоналізму за умов глобалізації ринку освітніх послуг // Спец. випуск № 48. Частина 1. – Київ-Вінниця: Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Вінницький соціально-економічний ін-т Університету "Україна", 2007. – С. 197-202.
36. Антонова О.Є. Організація роботи з обдарованими учнями у закладах нового типу (досвід роботи шкіл м. Житомира) // Вісник Житом. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 36. – 2007. – С. 58-61.
37. Антонова О.Є. Використання біографічного методу для побудови моделі педагогічної обдарованості // Вісник Житом. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 37. – 2008. – С. 43-46.

Науково-популярне видання

38. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / Терепищій С.О., Антонова О.Є., Науменко Р.А. та ін. – К.: ВМГО "Союз обдарованої молоді", 2008. – 156 с. (авт. 2,0 д.а.).

Статті у наукових і науково-методичних виданнях та збірниках наукових праць

39. Антонова О.Є. Базова педагогічна підготовка майбутнього вчителя як методологічна основа неперервної педагогічної освіти // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук. праць / За ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. – У 2 ч. – Ч. 1. – К., 2001. – С. 199-202.
40. Антонова О.Є. Формування особистості майбутнього вчителя під час вивчення курсу педагогіки // Всебічний розвиток особистості студента: Матеріали наук.-практ. конференції / За ред. акад. АПН України Д.О. Тхоржевського. – Ірпінь, 2001. – С. 251-257.
41. Антонова О.Є. Розвиток педагогічної обдарованості майбутнього вчителя: проблеми, пошуки, досвід (на матеріалі Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки) // Педагогічний пошук молодих дослідників України: Зб. студ. наук. праць / За ред. О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонової. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т., 2002. – 300 с. (авт. 0,7 д.а.).

42. Антонова О.Є. Основні напрями науково-педагогічного пошуку молодих дослідників України: Збірник інформаційних матеріалів: Випуск 2 / За ред. О.Є. Антонової. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 100 с.
43. Антонова О.Є. Професійна підготовка педагогічно обдарованої молоді (у контексті ідей А.С.Макаренка) // Національна освіта у контексті творчості А.С.Макаренка: Зб. наук. праць. – Житомир, ЖІНТЕІ, 2003. – С. 104-107.
44. Антонова О.Є. Інноваційні підходи до екологічного виховання учнів // Проблеми формування екологічної свідомості особистості / За ред. О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонової: Зб. наук. праць. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – С. 16-19.
45. Антонова О.Є. До проблеми організації навчання обдарованих студентів // Педагогічний пошук молодих дослідників України: Зб. студент. наук. праць / За ред. О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонової: Вип. 2. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – С. 12-18.
46. Антонова О.Є. Всеукраїнська студентська олімпіада з педагогіки та її роль у підвищенні рівня підготовки майбутнього вчителя // Науково-дослідна робота студентів: аспект формування особистості майбутнього вченого, фахівця високої кваліфікації: Зб. матеріалів Першої міжнародної наук.-практ. конференції. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2002. – С. 328-332.
47. Антонова О.Є. Технологія розвитку педагогічної обдарованості майбутнього вчителя // Освітні технології у процесі викладання навчальних дисциплін / За ред. О.А. Дубасенюк: Зб. наук. праць. – Житомир: Житомирський держ. ун-т, 2004. – С. 60-67.
48. Антонова О.Є. Система роботи з обдарованими учнями у закладах нового типу (досвід роботи шкіл м. Житомира) // Науково-методична співпраця в системі університет – середній та вищий навчальний заклад: Зб. наук.-метод. праць / За ред. О.А. Дубасенюк: – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – С. 54-63.
49. Антонова О.Є. Совершенствование профессиональной подготовки будущих учителей как основа безопасности их жизнедеятельности // Педагогика безопасности жизнедеятельности человека: Сб. науч. трудов № 3 / Под ред. Б.Ф. Кваши. – СПб: МАНЭБ, МИНПИ, 2002. – С. 224 – 235.
50. Антонова О.Є. Проблема розвитку обдарованості майбутнього вчителя як фактор само актуалізації його особистості // Молодь в умовах нової соціальної перспективи // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Житомир, 2004. – С.120-122.
51. Антонова О.Є. Розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя як фактор його професійної самореалізації // Життєтворчість особистості: концепція, досвід, проблеми: Наук.-метод. зб. / За ред. І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. – Запоріжжя: Хортицький навчально-реабілітаційний багато профільний центр, 2006. – С. 553-561.
52. Антонова О.Є. Синергетичний підхід до визначення обдарованості особистості // Синергетика як інтегративна галузь знань: Матеріали Другої Всеукр. наук. конференції 22-23 червня 2004 р. – Житомир, 2004. – С. 55-58.
53. Антонова О.Є. Проблема обдарованості в умовах трансформації суспільства // Проблема суспільних трансформацій України в умовах

- транзитивного розвитку: Зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конфер. ЖІ МАУП та ЖДУ імені Івана Франка / За ред. доц. Маслака П.В., Саух І.В. – Житомир, 2004. – С. 182-188.
54. Антонова О.Є. Особливості формування моральної свідомості учнів старшого шкільного віку // Теорія і практика формування громадянських цінностей старшокласників: Зб. наук.-метод. праць – Ж.: Вид-во ЖДЦНТЕІ, 2004. – С. 51-53.
55. Антонова О.Є. Технологія розвитку педагогічної обдарованості майбутнього вчителя // Наукова школа: центр професійної підготовки педагогічних кадрів: Наук. зб.: вид. 2-ге, доп. / За ред. проф. Дубасенюк О.А. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2005. – С. 65-85.
56. Антонова О.Є., Дубасенюк О.А. Технологія організації та проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки // Зб. наук.-метод. праць переможців конкурсу у номінаціях міжнародних виставок навчальних закладів „Сучасна освіта в Україні. – К., 2005. – С. 136-145 (авт. 0,5 д.а.).
57. Антонова О.Є. Технологический подход к организации работы с педагогически одарённой молодёжью на примере Всеукраинской студентческой олимпиады по педагогике // Акмеология 2004 / Кузьмина Н.В., Зимичев А.М. составление и редакция. – СПб, Санкт-Петербургская Акмеологическая Академия, 2004. – С. 35-43.
58. Антонова О.Є. Майбутній учитель як суб'єкт акмеологічної творчості // Акмеологія – наука ХХІ століття: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Ред. колегія: З.Ф. Сіверс, Е.В. Белкіна, Г.С. Данилова та ін. – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2005. – С. 228-231.
59. Антонова О.Є. Бути вчителем: дар чи покарання? // Вчитель – моє покликання: Зб. творчих робіт учнів / За ред. О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонової. – Житомир: Житомирський держ. ун-т, 2006. – С. 8-12.
60. Антонова О.Є. Обдарована студентська молодь: здобутки, пошуки, перспективи: Наук. збірник. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – 96 с. (авт. 3,0 д.а.).
61. Антонова О.Є. Врахування у навчанні особливостей обдарованої дитини як чинник підвищення якості знань учнів // Проблеми підвищення якості освіти у контексті Євроінтеграційних процесів: досвід, інновації, перспективи / За ред. О.А. Дубасенюк: Зб. наук.-метод. праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – С. 41-47.
62. Антонова О.Є. Теоретичні та методичні підходи до навчання обдарованих дітей у Російській Федерації // Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку: Зб. наук. пр. / За заг. ред. О.А. Дубасенюк, Л.В. Калініної, О.Є. Антонової. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – С. 186-189.
63. Антонова О.Є., Борисов В. Особливості розвитку інтелектуальної обдарованості старшокласників в умовах МАН // Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку: Зб. наук. праць / За заг. ред. О.А. Дубасенюк, Л.В. Калініної, О.Є. Антонової. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – С. 197-200. (авт. 0,5 д.а.).

64. Антонова О.Є. Педагогічна обдарованість та технологія її розвитку у майбутніх учителів // Актуальні проблеми розвитку обдарованості учнівської та студентської молоді Зб. наук. праць / За заг. ред. О.Є. Антонової. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – С. 20-33.

Тези і статті у збірниках матеріалів конференцій

65. Зміст професійної підготовки педагогічно обдарованої молоді // Сучасні освітні технології: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції / За заг. ред. акад. І.Ф. Прокопенка, чл.-кор. В.І. Лозової. – Харків: ХДПУ, 2001. – С. 112-113.

66. Підходи до організації роботи з обдарованою молоддю: інформаційний аспект // Особистість в інформаційному просторі // Тези доповідей наук.-метод. конференції ЖВІРЕ. – Житомир: ЖВІРЕ, 2004. – С. 8-10.

67. Общепедагогическая подготовка будущего учителя как условие качества его профессионализма // VII Царскосельские чтения // Материалы Международной науч.-практ. конференции 22-23 апреля 2003 г. – Т. IV. – СПб., 2003. – С. 95-97.

68. Вивчення стану готовності вчителів до педагогічної творчості // Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ-Житомир: Державний фонд фундаментальних досліджень МОН України, 2005. – С. 109 – 111.

69. До проблеми обдарованості особистості // Тези доповідей XIII міжвузівської наук.-метод. конференції Житомирського військового інституту радіоелектроніки імені С.П. Корольова / Відп. за випуск В.А. Кукса. – Житомир: ЖВІРЕ, 2005. – Ч. II. – С. 3-4.

Антонова О.Є. Теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих АПН України. – Київ, 2008.

У дисертації досліджено актуальну педагогічну проблему – навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах. Визначено теоретико-методологічні засади вивчення природи обдарованості; на основі контент-аналізу обґрунтовано поняття "обдарованість"; проаналізовано концептуальні моделі обдарованості у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників.

У роботі представлено результати вивчення історичного аспекту проблеми навчання та виховання обдарованої особистості; виділено його основні етапи; здійснено порівняльний аналіз підходів до навчання обдарованих дітей та молоді у розвинених країнах світу; простежено основні тенденції розвитку досліджуваної проблеми у світі.

Проаналізовано особливості розбудови системи навчання обдарованої молоді в Україні та досвід навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах України; обґрунтовано робочу модель педагогічної обдарованості як основи формування творчої особистості майбутнього вчителя;

розроблено концепцію роботи вищого навчального закладу з обдарованими студентами; визначено зміст кожного компоненту робочої моделі педагогічної обдарованості та критерії їх оцінювання.

Автором запропоновано методикау навчання педагогічно обдарованих студентів; висвітлено діяльність науково-методичного центру роботи з обдарованою студентською молоддю ЖДУ; узагальнено досвід організації і проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки як ефективної форми розвитку обдарованості майбутнього вчителя; вивчено та проаналізовано стан готовності вчителя (викладача) до роботи з обдарованою молоддю; розроблено програму спецкурсу щодо підготовки викладачів педагогічного університету до роботи з обдарованими студентами.

У дисертації здійснено перевірку ефективності розробленої моделі навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах; проаналізовано результати констатувального та формувального етапів експерименту; визначено перспективні напрями розвитку проблеми навчання, виховання і самоактуалізації обдарованої молоді в Україні.

Ключові слова: задатки, здібності, обдарованість, талановитість, геніальність, педагогічна обдарованість, методика навчання педагогічно обдарованих студентів.

Антонова Е.Е. Теоретико-методологические основы обучения одаренных студентов в педагогических университетах.

Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Институт педагогического образования и образования взрослых АПН Украины. – Киев, 2008.

В диссертации осуществлено исследование актуальной педагогической проблемы – обучения одаренных студентов в педагогических университетах. Автором выделены основные методологические подходы к изучению природы одаренности; проанализирована сущность феномена одаренности на разных уровнях методологии (философском, общенаучном, конкретно-научном); обоснованы основные теоретические подходы к изучению природы одаренности (трансцендентальный (теократический), социологический (социогенный), наследственно-эволюционный, психо-генетический, физиологический, психологический). На основе проведенного автором контент-анализа уточнено определение понятия "одаренность". По одарённостью в диссертации понимается индивидуально потенциальное своеобразие наследственных (задатки), социальных (соответствующее образовательное пространство) и личностных (положительная „Я“- концепция, наличие соответствующих волевых качеств, направленности, настойчивости и тому подобное) предпосылок для развития способностей личности до уровня выше условно "среднего", благодаря которым она может достичь значительных успехов в определенной деятельности. Автором проанализированы концептуальные модели одаренности в работах отечественных и зарубежных

исследователей; выявлены современные тенденции развития исследуемой проблемы.

В работе изложены результаты изучения исторического аспекта проблемы обучения и воспитания одаренной личности; выделены его основные этапы; осуществлен сравнительный анализ подходов к обучению одаренных детей и молодежи в развитых странах мира (Великобритания, Германия, Российская Федерация, Франция, Япония). Автором проанализированы особенности реформирования системы обучения одаренной молодежи в Украине; обобщён опыт обучения одаренных студентов в педагогических университетах Украины; разработана концепция работы высшего учебного заведения с одаренными студентами; теоретически обосновано авторскую модель педагогической одаренности как основы формирования творческой личности будущего учителя. Предложенная автором модель педагогической одарённости включает ряд компонентов: педагогические способности, педагогическое призвание, педагогическая креативность, интеллектуальные способности. Педагогически одарённым может быть признан студент, у которого уровень развития каждого из компонентов (или одного) выше условно среднего. В работе определено содержание каждого компонента рабочей модели педагогической одаренности и критерии их оценивания.

Разработана методика обучения педагогически одаренных студентов (цели и задачи, стратегии усовершенствования содержания обучения, педагогические условия эффективности, формы, методы, средства обучения); описана деятельность научно-методического центра работы с одаренной студенческой молодежью Житомирского государственного университета имени Ивана Франко (его структуру, задачи, формы и методы работы); обобщён опыт организации и проведения Всеукраинской студенческой олимпиады по педагогике как эффективной формы развития одаренности будущего учителя. Автором проанализирован уровень готовности учителей общеобразовательных школ и преподавателей высших учебных заведений к работе с одаренной молодежью; предложена авторская программа спецкурса, направленного на подготовку преподавателей педагогического университета к работе с одаренными студентами.

В работе осуществлена проверка эффективности разработанной модели обучения одаренных студентов в педагогических университетах; выделены уровни развития у студентов компонентов педагогической одарённости; проанализированы результаты интеллектуального марафона педагогически одарённых студентов – участников экспериментальной работы; проанализированы результаты формирующего этапа эксперимента; определены перспективные направления развития проблемы обучения и воспитания одаренной молодежи в Украине.

Ключевые слова: задатки, способности, одаренность, талантливость, гениальность, педагогическая одаренность, методика обучения педагогически одаренных студентов.

The Antonova O.E. Теоретико-methodological bases of teaching of the gifted students in pedagogical universities.

Dissertation on gaining of scientific degree of doctor of pedagogical sciences after speciality 13.00.01 – general pedagogics and history of pedagogics. – Institute of pedagogical education and formation of adults of APN Ukraine. – Kyiv, 2008.

In dissertation the attempt of decision of actual pedagogical problem is presented – teaching of the gifted students in pedagogical universities. By an author basic methodological approaches are definite to the study of nature of gift; essence is analysed to the phenomenon of gift at a different level of methodology; basic theoretical approaches are selected in relation to determination of nature of gift; on the basis of realizable КОНТЕНТ-analysis the notion "gift" is definite; the conceptual models of gift are analysed in labours of home and foreign researchers.

In work the results of study of history aspect of problem of teaching and education of the gifted personality are expounded; his basic stages are selected; the comparative analysis of approaches is carried out to teaching of the gifted children and young people in the developed countries of world; the basic tendencies of development of the explored problem are definite in a world.

The features of alteration of the departmental teaching of the gifted young people in Ukraine and experience of teaching of the gifted students are analysed in the pedagogical universities of Ukraine; ob-rountovano working model of pedagogical gift how the bases of forming of creative personality of future teacher are; conception of work of higher educational establishment is developed with the gifted students; maintenance of every component of working model of pedagogical gift and criteria of their evaluation is definite.

By an author the method of teaching of the pedagogical gifted students is offered; activity of scientific-methodical center of work is reflected with the gifted student young people I WAIT; experience of organization and conducting of the Allukrainian student olympiad is analysed from pedagogics as an effective form of development of gift of future teacher; it is trained and the ready condition of teacher (teacher) is analysed to work with the gifted young people; the program of the special course is offered in relation to preparation of teachers of pedagogical university to work with the gifted students.

In dissertation the verification of efficiency of the offered model of teaching of the gifted students is carried out in pedagogical universities; the results of forming stage of experiment are analysed; perspective directions of development of problem of teaching and education of the gifted children and young people are definite in Ukraine.

Keywords: making, capabilities, gift, talent, genius, pedagogical gift, method of teaching of the pedagogical gifted students.